

לקראת מדיניות מבוססת ידע מדעי:

ספר תקצירים

למחקרים שנערכו במיסון לשכת המדען הראשי,

הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול

2013-2015

[דצמבר 2016]

קוראים יקרים,

כחלק מתהליך הבניית בסיס המידע המדעי העדכני על אלכוהול וסמים בישראל, לשכת המדען הראשי מובילה את הפיתוח והיישום של מספר מאמצי מחקר משמעותיים. מאמצים אלה כוללים סקרי אוכלוסייה על השימוש בסמים ובאלכוהול, ביניהם סקר הסטודנטים, סקר הנוער הלומד, סקר נוער בסיכון, סקר הבוגרים וסדרת סקרי "יד על הדופק". כמו כן, ביצענו בשנים האחרונות סדרת מחקרי הערכה, כגון: מחקר ההערכה של התוכנית הלאומית למאבק בנגע האלכוהול ומחקרי הערכה של תכניות התערבות במערכת החינוך ובקהילה. בנוסף, אנו מטמיעים סדרת מחקרים המתמקדים ביעילות מדיניות הסמים הלאומית, לרבות פיתוח אומדן של עלות נזקי הסמים והאלכוהול לחברה הישראלית.

מזה מספר שנים, בשיתוף פעולה הדוק עם משרדי ממסלה שותפים, אנו שוקדים על המשך הפיתוח והיישום של מרכז הניטור הישראלי לאלכוהול ולסמים, שבו מרוכזים הנתונים המדעיים מכל משרדי הממשלה והרשויות הרלוונטיות בתחום הסמים והאלכוהול במדינת ישראל, במקביל וכחלק מהשתתפות ישראל במערכת הניטור האירופאית של ה-EMCDDA.

הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול רואה חשיבות רבה בעשייה המחקרית בתחום הסמים והאלכוהול, ואף הציבה לעצמה כיעד מרכזי את ביסוס המדיניות הארצית ואסטרטגיות ההתערבות על ידע מדעי עדכני ומהימן (Evidence-Based Policy and Programs). הרשות מייחסת חשיבות רבה לעידוד המחקר המדעי-אקדמי בתחום, לרבות עידוד תלמידי מחקר בתחילת דרכם המחקרית.

מחקרים אלה, המתבצעים על ידי חוקרים באקדמיה ובמכוני המחקר המובילים בתחום הסמים והאלכוהול בישראל, בשותפות ובמימון הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, מהווים מרכיב מרכזי וחשוב בתוכנית המחקר המקיפה של הרשות. ממצאי המחקרים תורמים משמעותית לידע המדעי המצטבר על דפוסי השימוש, גורמי ההשפעה, נזקי השימוש ודרכים לצמצום נזקים אלו, ומשמשים לשיפור המדיניות ואסטרטגיות ההתערבות שהרשות מובילה ברמה הארצית.

חוברת זו כוללת את תקצירי המחקרים שנערכו במימון לשכת המדען הראשי ברשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, אשר הסתיימו בין השנים 2013-2015.

החוברת מספקת חלון הצצה לעשייה המחקרית הנרחבת שנערכה בהכוונת הרשות, מאז נוסדה בשנת 1988, מאמץ הנמשך כיום במלוא התנופה.

תקצירי המחקרים המוצגים בחוברת זו כוללים סקרים, מחקרי הערכה בתחום המניעה והטיפול, וכן מחקרים יישומיים ובסיסיים שתחום מדעי החברה ומדעי החיים והרפואה.

אנו תקווה שחוברת זו תהיה לעזר, הן לאנשי המקצוע העוסקים בתחום, והן לציבור בכללותו, שנושא המאבק בנגע הסמים והאלכוהול קרוב לליבו.

בברכה,

עו"ד איתן גורני
מנהל הרשות בפועל

ד"ר יוסי הראל-פיש
המדען הראשי

תוכן עניינים

טיפול ושיקום

- 5..... רגישות לכאב בקרב מכורים לשעבר להרואין לאחר תכנית גמילה.....
- 9..... בקלופן עבור תלות באלכוהול: ניסוי אקראי, כפול-סמיות, עם בקרת פלצבו, ושנת מעקב.....
- הקשר בין תמיכה חברתית ונכונות לבקש עזרה לבין צמיחה פוסט-טראומטית בקרב מכורים 'נקיים'
- 14..... מסמים ומאלכוהול.....
- טיפול כפול-סמיות ארוך-טווח בנוירוסטרואיד DHEA והשפעותיו על איכות החיים, כישורים חברתיים ותפקודים קוגניטיביים במכורים לסמים.....
- 20.....
- טיפול באמצעות דיקור באוזן חיצונית בקרב גברים עם תחלואה כפולה.....
- 21.....
- קשר בין איכות חיים מקצועית לבין ערכים בקרב מדריכים-מכורים בהחלמה במרכזי טיפול לנפגעי סמים.....
- 35.....
- גורמי סיכון וסיבות לעזיבת תכנית גמילה באשפוזית.....
- 37.....

מדעי החברה וההתנהגות

- השוואת דגמי עיבוד חושי ומרכיבי אישיות בין אנשים המשתמשים בחומרים מסכרים וקבוצת השוואה שאיננה משתמשת בחומרים מסכרים.....
- 6.....
- השפעת המודעות למוות על נטילת סיכונים: תפקידן של תפיסות עולם תרבותיות.....
- 12.....
- העברה בין-דורית של טראומת ההגירה ותהליך התירבות בקרב בני נוער יוצאי העדה האתיופית והקשרם לשימוש בחומרים פסיכואקטיביים.....
- 22.....
- שביעות הרצון של עובדי הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, עמדותיהם כלפי סמים ואלכוהול ומידת ההסכמה עם עמדות הרשות.....
- 26.....
- תפיסות ועמדות הורים ובני נוער לגבי שימוש בחומרים פסיכואקטיביים בחברה הערבית בישראל.....
- 29.....
- מדיניות קידום בריאות ברמת בית הספר וגורמים ברמת התלמיד המנבאים דפוסי התנהגויות סיכון לבריאות ותחושת רווחה סובייקטיבית בקרב בני נוער: ניתוח רב-רמות.....
- 30.....
- אהבה והתמכרות לסמים כקשר עם אובייקט - מודל אינטגרטיבי תלת-שלבי.....
- 32.....
- אפיון תדירות השתתפות בני נוער ישראליים בפעילויות פנאי: פעילות גופנית, התנדבות, צפייה במרקע הטלוויזיה, שימוש במחשב ושימוש באלכוהול וסמים.....
- 34.....
- שתייה מופרזת בקרב מבוגרים צעירים (18-35) בישראל: יישום תיאוריית ההתנהגות המתוכננת והתפקיד של הערכה עצמית.....
- 39.....

מדעי הטבע

- 10..... השפעות נזקקות ונירוטוקסיות קוגניטיביים בעקבות חשיפה של עכברים לסמים קנבינואידים
- 16..... השפעת אופיפרמול על תהליכי ההתמכרות לקוקאין בתיווך פעילות קולטני סיגמא-1
- 18..... תיקון מומי לידה של המוח והתנהגות שנגרמו כתוצאה מחשיפה קדם-לידתית להרואין
- 19..... המחקר של השוני הכימי של חשיש ממקורות שונים שנתפס בישראל
- תפקידיהן של ההבנולה והאמיגדלה ברגולציה על הטגמנטום הגחוני בתהליכי התמכרות לקוקאין
- 24.....

מחקרי הערכה

- 8..... הערכת תכנית המניעה הימית "עוגן לחיים"
- 17..... מחקר הערכת האפקטיביות לתכנית ההתערבות "כן לספורט-לא לסמים"
- מיפוי, אפיון והערכת האפקטיביות של תכנית "גדולים ולא שותים" למניעת שתיית אלכוהול בקרב תלמידים בבתי הספר היסודיים
- 27.....

רגישות לכאב בקרב מכורים לשעבר להרואין לאחר תכנית גמילה

פרופ' דורית פוד, החוג לסייעוד, אוניברסיטת חיפה ופרופ' אלי לונטל, החוג לעבודה סוציאלית, המכללה האקדמית תל חי

2013

הידע שהצטבר לגבי המנגנונים האחראיים לכאב מלמד כי תפיסת כאב והתמכרות לאופיאטים הינן תופעות קשורות אחת לשנייה. עבודה קודמת אשר התבצעה ע"י החוקרים בדקה כיצד משפיעה חשיפה ממושכת להרואין על תפיסת הכאב באוכלוסיית מכורים המגיעים לתכנית גמילה. עבודה זו העלתה כי בהשוואה לבריאים שאינם מכורים, קבוצת המכורים הדגימה רגישות גבוהה יותר לכאב (היפראלגזיה). בעבודה הנוכחית, שמהווה מחקר המשך לעבודה קודמת זו, נבדק האם השפעת השימוש בהרואין על הרגישות לכאב מתמשכת גם בתקופות רחוקות יותר ממועד הגמילה. במילים אחרות, נבדק האם ההיפראלגזיה בקרב מכורים לאופיאטים הינה תכונה יציבה של אוכלוסיה זו, או שהתופעה הפיכה ואז לאחר תקופה ממושכת ללא שימוש בהרואין ההיפראלגזיה תיעלם.

למחקר זה גוייסו 34 נבדקים מכורים להרואין לשעבר, אשר שוהים בקהילות טיפוליות לגמילה, אשר אינם משתמשים בסמים כלשהם מזה חצי שנה לפחות. הרגישות לכאב הוערכה באותם המדדים הפסיכופיזיים אשר נבדקו במחקר המקורי באמצעות הפקת כאב קור ניסיוני ע"י cold pressor test (CPT). במודל זה הנבדקים התבקשו לטבול את ידיהם במים בטמפר' של 1°C ולדווח בשתי נקודות זמן: הנקודה בה תחושת הקור הפכה לכאב (סף כאב קור) והנקודה בה לא יכול היה יותר להחזיק את היד במים הקרים בשל הכאב העז (סיבולת לכאב קור). מדדי הכאב של המכורים לשעבר הושוו למדדי הכאב של שתי קבוצות המשתתפים במחקר הקודם, קרי מכורים בהווה (50 נבדקים), ובריאים (50 נבדקים), שלא היו מכורים לאופיאטים.

תוצאות המחקר העלו כי קיימים הבדלים מובהקים במדדי הכאב בין המכורים בהווה לבין שתי הקבוצות האחרות. בנוסף, לא נמצאו הבדלים במדדי הכאב בין המכורים לשעבר וקבוצת הנבדקים הבריאים. תוצאות אלו מדגימות כי הרגישות המוגברת לכאב בקרב מכורים לאופיאטים עשויה להיות הפיכה לאחר תקופה ממושכת של גמילה מאופיאטים, ולכן ניתן להניח כי רגישות מוגברת זו בקרב מכורים בהווה אינה תכונה המאפיינת אותם, אלא היא מייצגת שינוי זמני במערכת עיבוד הכאב.

בפן הרחב יותר, מתמכרים לסמים החווים כאב ו/או מפתחים תסמונת גמילה קשה, כמו גם חולים במחלות סרטן או מחלות כרוניות אחרות הצורכים תרופות אנלגטיות מקבוצת האופיאטים בכמויות גבוהות ולאורך זמן, מהווים אתגר טיפולי מורכב. הבנת הקשר בין שתי התופעות והמנגנונים האחראיים עשוי להוביל לקביעת סטנדרטים לטיפול באופיאטים, ולאפשר טיפול יעיל וארוך טווח בקרב חולים אלו.

השוואת דגמי עיבוד חושי ומרכיבי אישיות בין אנשים המשתמשים בחומרים ממכרים וקבוצת השוואה שאיננה משתמשת בחומרים ממכרים

פרופ' בתיה אנגל-יגר, פרופ' אמנון לזר וד"ר אמנון מיכאל, הפקולטה למדעי הרווחה והבריאות,
אוניברסיטת חיפה

2013

מיליוני אנשים משתמשים בחומרים ממכרים על בסיס יום-יומי. חומרים אלה משפיעים על תפקוד מערכת העצבים, כולל על מערכות החוש, על התפקוד הקוגניטיבי ועל ההתנהגות. למרות זאת, חסר מידע אודות המנגנונים העומדים בבסיס תופעת ההתמכרות והשלכותיה התפקודיות. המחקר הנוכחי מושתת על המודל הביו-פסיכו-סוציאלי, לפיו תופעת ההתמכרות נובעת משילוב של מספר גורמים -פסיכולוגים, ביולוגים וסביבתיים.

מטרת המחקר היתה להרחיב את הידע אודות מנגנונים נוירו-פיזיולוגיים הקשורים להתמכרות, כפי שהם מתבטאים ביכולת לעבד מידע חושי, על ידי השוואת יכולת העיבוד החושי בסיטואציות יום-יומיות ומרכיבי אישיות בין אנשים מכורים וקבוצת ביקורת של אנשים בריאים שאינם מכורים, וכן לבחון את הקשרים שבין יכולות העיבוד החושי ומרכיבי אישיות, כולל חוללות עצמית ודיכאון.

מאתיים שלושים ושלושה אנשים, בגילאים 19-64 שנים, השתתפו במחקר. קבוצת המחקר כללה 142 אנשים שגרים בקהילה או שהשתתפו בתכנית שיקום בקהילה בעקבות התמכרות לסמים/אלכוהול, והיו "נקיים" לפחות שלושה חודשים. קבוצת הביקורת כללה 91 משתתפים שלא נחשפו לסמים ולא לאלכוהול, על בסיס קבוע, ולא הראו התנהגות מתמכרת כלשהי. כל המשתתפים מילאו שאלון דמוגרפי. אלה שענו על קריטריוני ההכללה מילאו גם את הפרופיל הסנסורי למתבגרים/מבוגרים; שאלון לבחינת רמת הדיכאון וכן שאלון לבחינת החוללות העצמית.

נמצא כי שכיחות הדגמים הקיצוניים של העיבוד החושי היתה גבוהה באופן מובהק בקרב קבוצת הניסוי מאשר בקבוצת הביקורת, בהתייחס לדגמים: רישום נמוך, רגישות חושית והימנעות חושית. קבוצת הניסוי הראתה רמת דיכאון גבוהה באופן מובהק וכן חוללות עצמית נמוכה באופן מובהק יחסית לקבוצת הביקורת. בקרב קבוצת הניסוי, נטייה מוגברת לרישום נמוך, רגישות חושית והימנעות חושית נמצאו בקשר מובהק עם רמת דיכאון גבוהה יותר.

לסיכום, בעוד שמחקרים קודמים התמקדו בנפרד על השלכות תופעת ההתמכרות על אספקטים פיזיולוגיים או אישיותיים/רגשיים, המחקר הנוכחי השתמש בנקודת מבט רחבה, שכללה מרכיבים פיזיולוגיים ואישיותיים/רגשיים גם יחד. המחקר הנוכחי השתמש בכלי הערכה המתייחסים בחלקם לתפקוד האדם בסביבתו היום-יומית. התוצאות מראות שדגמי עיבוד חושי קיצוניים המתבטאים ברגישות יתר או בתת רגישות, מאפיינים אנשים מכורים. הביטויים ההתנהגותיים הקשורים לפרופיל החושי של אנשים מכורים תומכים בממצאים הנוירו-פיזיולוגיים אודות יכולות עיבוד חושי של אנשים מכורים. חשוב שתהליך ההערכה של אנשים מכורים יתייחס גם לדגמי העיבוד החושי שלהם, למרכיבי האישיות שלהם ולקשר בין גורמים אלה. במידה ולאדם דגמי עיבוד חושי קיצוניים, חשוב לכלול התערבות טיפולית שמתייחסת גם להיבטים החושיים. תוצאות המחקר עשויות לשמש פלטפורמה לפיתוח מודלים שיסבירו את הפתוגנזה של התמכרות מנקודת מבט חושית ואישיותית, וכן יתייחסו להשלכות של האינטראקציה בין העיבוד החושי והאישיות על תפקוד האדם בחיי היום-יום. מודל כזה

עשוי לסייע ביציאת הערכות ותכניות טיפול שיתמקדו בוויסות סנגנונים כמו אלה המעורבים בדגמי העיבוד החושי, בוויסות הרגשי, למען עידוד התפקוד האופטימלי של האדם, בסביבות יום-יומיות, הכוללות את המשפחה, סביבת העבודה והקהילה.

הערכת תכנית המניעה הימית "עוגן לחיים"

פרופ' אורנה בראון-אפל, חן זרצקי ושירן בורד, בית הספר לבריאות הציבור, אוניברסיטת חיפה

2013

המושג "נוער בסיכון" (YOUTH AT RISK) מתאר אוכלוסיות נוער הנמצאות או עלולות להימצא במצבי סיכון פיזיים, נפשיים או רוחניים. התנהגויות סיכון בקרב בני נוער הן תופעה, שהיקפה הולך ועולה בשנים האחרונות הן בעולם והן בישראל. תכנית "עוגן לחיים" שמה לעצמה למטרה לעשות שימוש בפעילות ימית לצורך חיזוק גורמי ההגנה וצמצום גורמי הסיכון בתחום האישי והחברתי בקרב נוער בסיכון. הפעילות הימית בתכנית "עוגן לחיים" פותחה כאמצעי לשיקום בני נוער, המוגדרים כנמצאים בסיכון גבוה לסמים, אלכוהול ואלימות. במסגרת התכנית, משתתפים בני הנוער בסדרה של פעילויות הכוללת השטה של כלי שייט שונים, אימונים אתגריים, פיתוח עבודת צוות, תרגול של הצלה ימית והתנהלות במצבי חירום.

מטרת המחקר היתה הערכת היעילות של תכנית "עוגן לחיים" כתכנית מניעה לנוער בסיכון.

המדגם כלל קבוצת התערבות של 156 חניכים בתכנית "עוגן לחיים", ו-297 בני נוער שלא השתתפו בתכנית ושימשו כקבוצת בקורת, שכללה שלוש קבוצות אוכלוסייה: חניכי "צופי-ים", חניכי פנימייה ימית וכיתת קידום נוער. גיל משותפי המדגם נע בין גילאי כיתות ה' עד י"ב, וכשליש היו בנות. המחקר בכללותו שילב מחקר איכותני, שבמסגרתו רואיינו מדריכים ימיים וחניכים, וכן מחקר חתך כמותני, שנערך בשתי נקודות זמן: בתחילת שנת הפעילות ובסופה.

ממצאי המחקר האיכותני מלמדים, כי לאחר השתתפות בתכנית "עוגן לחיים" החניכים מאמינים יותר כי יש ביכולתם להצליח בלימודים ולהגיע להישגים שבעבר נראו להם בגדר חלום. ממצאי המחקר הכמותי מלמדים, כי תכנית "עוגן לחיים" עומדת בחלק גדול מהמטרות שהציבה לעצמה. השתתפות בתכנית "עוגן לחיים" הובילה לשינוי בעמדות הבריאותיות ביחס לשימוש בסמים ובאלכוהול בהשוואה לקבוצת הביקורת, והובילה לעלייה בתפיסת הסיכון של החניכים ביחס לשימוש בסמים ובאלכוהול, בעוד שבקבוצת הביקורת לא נצפתה עלייה דומה. בנוסף, בעוד שבקבוצת הביקורת נראתה עלייה בנורמות הסובייקטיביות, המייצגות את תפיסתם של בני הנוער ביחס למידת המקובלות של סמים ואלכוהול בסביבתם החברתית, בקבוצת התערבות אומנם לא נצפתה ירידה, אך גם לא נראתה עלייה בדומה לקבוצת הביקורת.

ממצאי המחקר ניתן להסיק, כי תכנית המניעה הימית "עוגן לחיים" במתכונתה הנוכחית, עומדת במרבית המטרות שהציבה לעצמה, ומשפיעה הלכה למעשה על חניכיה בכל הקשור לעמדותיהם, לנורמות הסובייקטיביות שלהם ולתפיסת הסיכון שלהם ביחס להתנהגויות הסיכון שנבדקו. הקשר שנוצר בין המדריכים לחניכים הוא קשר חזק ובעל משמעות, שמסייע רבות בהצלחת התכנית. על אף שממצאי המחקר האיכותני הדגישו את עליית הערך העצמי והמחוללות העצמית של החניכים, ממצאי המחקר הכמותי לא תומכים בממצא זה, ובמבחנים שנערכו לא נמצא שינוי מובהק סטטיסטית במידת המחוללות העצמי ובדימוי העצמי של החניכים לאחר התכנית. נקודה זו חשובה, ויש להתייחס אליה על מנת לשפר את יעילותה של התכנית עוד יותר.

בקלופן עבור תלות באלכוהול: ניסוי אקראי, כפול-סמיות, עם בקרת פלצבו,

ושנת מעקב

ד"ר אלכסנדר גרינשפון, המרכז לבריאות הנפש שער מנשה, ד"ר פאולה רושקה וד"ר אלכסנדר פוניזובסקי, משרד הבריאות

2013

מספר מוגבל של ניסויים קליניים ותיאורי מקרה הניבו תוצאות סותרות לגבי היעילות של התכשיר בקלופן (אגוניסט GABA_B) בטיפול בתלות באלכוהול. בנוסף, תשומת לב מינימלית הוקדשה להערכת מדדי יעילות סובייקטיביים של איכות חיים, הקשורים בהיבטים הפיזיים, הנפשיים והחברתיים של המטופל, כמו גם פעולות יומיומיות בבדיקת יעילותה של התרופה, שהוכחו כמשתנים מנבאים חשובים גם הם ליעילות תכשירי טיפול. מטרת ניסוי זה הייתה לבחון את היעילות והסבילות של בקלופן בחולים המכורים לאלכוהול בישראל.

מחקר זה בא לבדוק יעילות סתן בקלופן כתוספת לטיפול סטנדרטי עבור אלכוהוליזם, כמיהה לאלכוהול, צריכה, והימנעות מאלכוהול, יחד עם איכות חיים הקשורה לבריאות ותפיסה עצמית של חולים עם אלכוהוליזם. המחקר השווה את הטיפול ב-50 מ"ג ליום של בקלופן לפלצבו במשך 12 שבועות במדגם של 64 מטופלים, בנוסף לתכנית התערבות פסיכו-סוציאלית באינטנסיביות נמוכה, עם תצפיות מעקב בשבוע 26 ובשבוע 52. אחוזי ימי שתיה כבדים וימי הימנעות היו מדדי תוצאה ראשוניים, וכמיהה, רמות מצוקה ודיכאון, מסוגלות עצמית, תמיכה חברתית מסמפחה, חברים ואחרים משמעותיים; איכות חיים הקשורה לבריאות היו מדדי תוצאה משניים. סבילות לתכשיר נבדקה גם היא.

ששים-ושניים אחוזים מהנבדקים סיימו את 12 שבועות הניסוי-37% סיימו את המעקב של 52 שבועות. היו יותר נושרים מקבוצת הבקלופן בהשוואה לקבוצת הפלצבו (47% לעומת 28%, בהתאמה) בזמן הניסוי הפעיל, ולהפך בתקופת המעקב (59% לעומת 66%, בהתאמה). לא נצפו הבדלים בין הקבוצות באחוזי ימי שתייה כבדים וימי הימנעות. ירידה משמעותית ברמות המצוקה, דיכאון, וכמיהה הופיעו בשתי זרועות הניסוי, ואילו מסוגלות עצמית ותמיכה חברתית נשארו ללא שינוי. ציוני איכות חיים הקשורה לבריאות השתפרו בשתי הקבוצות. לא נמצאו תופעות לוואי משמעותיות לתרופה.

בניגוד לניסויים חיוביים קודמים שבוצעו באיטליה, ובדומה לניסוי שלילי בארה"ב, לא נמצאה עדות לעליונות הבקלופן על פלצבו בטיפול בתלות באלכוהול במדגם זה. עם זאת, תגובת הפלצבו הגבוהה באופן חריג מערערת את תוקפה של מסקנה זו. מכאן, ניסוי נוסף עם תכשיר השוואתי פעיל במקום פלצבו דרוש כדי לתקף או לשלול את היעילות הקלינית האפשרית של בקלופן עבור תלות באלכוהול.

השפעות נוירוטוקסיות ונזקים קוגניטיביים בעקבות חשיפה של עכברים לסמים קנבינואידיים

פרופ' יוסי סרנה, הפקולטה לרפואה, אוניברסיטת תל אביב

2013

מינון מזערי של טטרהידרוקנבינול (THC), החומר הפסיכואקטיבי העיקרי בקנביס, מינון הנמוך פי 1,000 מהמינון המקובל להשראת האפקטים האקוטיים של הסם, גורם לנזק קוגניטיבי מזערי בעכברים. אותו מינון מזערי מפעיל במוח סנגוני הגנה קומפנסטוריים ומגן מפני נזקים חמורים יותר הנגרמים ע"י מגוון טיפולים, כמו חסר חמצן, הרדמה עמוקה, הרעלת אקסטזי או התקפים אפילפטיים. הזרקה חד-פעמית של המינון הנמוך של THC מעלה במוח רמת חומרים (כדוגמת גורם הגדילה העצבי BDNF) הידועים להשפיע על חיוניות תאי העצב ותהליכי למידה וזכרון.

המחקר כוון לבדוק האם למינונים מזעריים של סמים קנבינואידיים יש השפעות מזיקות או מועילות במח העכבר. שאלת המחקר נבעה מניסויי מעבדה על תרבויות תאים המראים השפעות דואליות, תלויות ריכוז, של THC על פעילות וחיוניות התאים. מטרת המחקר היתה להעביר את הממצאים משלב ניסויי *in vitro* לניסויים בבעלי חיים *in vivo* כאפשרות להסיק על פרופיל השפעת הסמים הקנבינואידיים בבני אדם.

הניסויים בוצעו על עכברים זכרים בוגרים מזן ICR. העכברים קבלו הזרקה תוך-צפקית של THC. המינון המוזרק היה 0.002 מ"ג לק"ג שהוא נמוך פי אלף מהמינון הדרוש להשראת האפקטים האקוטיים המקובלים של THC. ההשפעות הקוגניטיביות נבדקו במגוון מבחנים התנהגותיים המודדים היבטים שונים של הפעילות הקוגניטיבית, כולל זכרון עבודה, זכרון ארוך טווח, זכרון חזותי, זכרון מרחבי וזכרון אפקטיבי. במקביל נבדקו המוחות לביטוי חלבונים המעורבים בפעילות נוירולית או בהגנה על חיוניות הנוירונים. החלבונים מוצו מאזורי מח מוגדרים, הופרדו על גבי ג'ל וזוהו בעזרת נוגדנים סלקטיביים.

נמצא כי הזרקת טטרהידרוקנבינול THC, החומר הפסיכואקטיבי העיקרי במריחואנה, במינון מזערי (0.002 מ"ג לק"ג, אלפית מהמינון הקונבנציונלי) לעכברים גורמת לחסרים קוגניטיביים ארוכי טווח (עד 8 שבועות) הבאים לידי ביטוי במבחנים התנהגותיים המודדים היבטים שונים של למידה וזכרון. הזרקה חד-פעמית של המינון המזערי של THC מפעילה מסלולים ביוכימיים במוח (זרחון ERK) הקשורים בתהליכי למידה וזכרון. ההפעלה מתחילה מספר שעות לאחר ההזרקה ונמשכת לפחות 8 שבועות. המינון המזערי של THC יכול לעורר במח סנגוני פיצוי המגנים על המח מפני נזקים חמורים יותר (איסכמיה, התקפים אפילפטיים, הרדמה ממושכת או הרעלת אקסטזי). ההגנה מושגת כאשר THC מוזרק 1-7 ימים לפני הנזק ("pre-conditioning") או 1-3 ימים לאחר הנזק ("post-con-ditioning"). האפקטים המגנים של THC מלווים בהפעלת מסלולים הקשורים בפלסטיות עצבית ובהגנה על המוח, וביניהם פקטור השיעתוק CREB והפקטור הנוירוטרופי BDNF. שינויים אלה חלים באזורי מוח הקשורים בלמידה ובזכרון, כולל הקורטקס הפרונטלי וההיפוקמפוס. ההשפעות הדואליות של קנבינואידיים באות לידי ביטוי גם בתרבויות תאים נוירוליים, דבר המצביע על אפקט ישיר של הסמים הקנבינואידיים על תאי העצב.

דואליות תלוית-מינון איננה יחודית רק לקנבינואידיים ומובחנת גם בסמים אופיאטיים. מורפין במינון
סזערי גורם להעצמת כאב (במקום לשיכוחו), סמצא המתקשר לתופעות הגמילה מאופיאטים.

השפעת המודעות למוות על נטילת סיכונים: תפקידן של תפיסות עולם

תרבותיות

ליאת כץ בן-עמי

עבודת דוקטורט, בהנחיית פרופ' אורית טאובמן-בן ארי, בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בר-אילן

2013

התנהגויות של נטילת סיכונים זוכות לחקירה נרחבת בשל ההשלכות היישומיות האפשריות לקידום צמצום ומניעת התופעה. מטרתה של סדרת המחקרים הנוכחית היתה לבחון את המנגנונים המניעים מתבגרים לעסוק בפעילויות מסתכנות באופן כללי ובאופן ספציפי בתחומים של נהיגה, שימוש בסמים, שתיית אלכוהול ופעילות מינית. אחד המניעים המוזכרים בספרות לנטייתם של בני נוער למעורבות בהתנהגויות סיכון הוא החרדה ממוות, חרדה המשותפת לכל בני האדם, ומשפיעה על עמדותיהם והתנהגותם.

המחקר הנוכחי בחן את נושא נטילת הסיכונים בגיל ההתבגרות בהתבסס על הנחות היסוד של תיאוריית ניהול האיסה (Solomon, Greenberg & Pyszczynski, 1991). על פי התיאוריה, תפיסות עולם תרבותיות מהוות מנגנון לסינון החרדה מפני המוות. המחקר הנוכחי בחן לראשונה, למיטב ידיעתנו, במסגרת תאוריה זו, את תפקידן של תפיסות עולם לאומיות בהיבט של הנכונות ליטול סיכונים. בנוסף, נבחנה במחקר הנכונות ליטול סיכונים במצבים של רמות שונות של חשיפה למוות, הן באמצעות תפעול בולטות המוות, כמקובל במרבית המחקרים שנעשו בעבר במסגרת תאוריה זו, והן באופן מציאותי, כשבולטות המוות שזורה במציאות החיים בישראל, בשגרה ובתקופת מלחמה.

במחקר 1 השתתפו 316 מתבגרים ונבחנה בו ההשפעה של אזכור המוות על נכונותו של המתבגר ליטול סיכונים, תוך כדי בחינת תפקידן של תפיסות עולם לאומיות.

במחקר 2 השתתפו 420 מתבגרים. במחקר זה נבחנה במציאות תרומת השילוב של בולטות זהות לאומית ובולטות מוות לנכונות ליטול סיכונים, במהלך ימים המאזכרים אבל לאומי: יום הזיכרון לשואה ולגבורה, יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ונפגעי פעולות האיבה, ולאחר שובם של בני נוער מהמסע לפולין בעקבות השואה, לעומת זמן ניטראלי (קבוצת ביקורת).

במחקר 3 השתתפו 311 מתבגרים. מחקר זה, שנערך לאחר תום מלחמה בישראל (מבצע "עופרת יצוקה"), בחן את תפקידן של תפיסות עולם לאומיות בהשפעת בולטות מוות מציאותית, על הנכונות ליטול סיכונים בקרב בני נוער.

מהממצאים עולה, כי בניגוד למשוער, תפעול בולטות מוות לא הגביר את הנכונות של הנבדקים ליטול סיכונים בהשוואה לקבוצת ביקורת ותפעול תפיסת עולם לאומית חיובית לא מיתן את הנכונות ליטול סיכונים בתחומי הסיכון השונים במצב של בולטות מוות. אולם, נמצאה השפעה מסתננת של ההזדהות עם הלאום על הנכונות ליטול סיכונים כאשר המוות איננו במודעות, במרבית תחומי הסיכון. בנוסף, תפעול תפיסת עולם לאומית מיתן את הנכונות להשתמש בסמים בקרב אלו שתחום סיכון זה רלוונטי לערכם העצמי. בניגוד לכך, תפעולים משולבים של בולטות מוות ובולטות תפיסת עולם לאומית הגבירו הנכונות להשתמש בסמים לעומת תפעול אברסיבי בקרב בנים וכן בקרב נבדקים המזדהים

עם הלאום במידה רבה. מסצאים נוספים מורים כי ביום הזיכרון לשואה ולאחר המסע לפולין נמצאה נכונות רבה יותר ליטול סיכונים בתחומים של שתיית אלכוהול ושימוש בסמים בהתאמה. להבדיל, חשיפה מסשית לאיום המוות במלחמה הביאה לנכונות מועטה יותר לנטילת סיכונים בשתיית אלכוהול ונכונות גבוהה יותר ליטול סיכונים בפעילות מינית בהשוואה לקבוצת ביקורת. כמשוער, בכלל המחקרים בנים הביעו נכונות רבה יותר ליטול סיכונים מבנות.

תרומתו של מחקר זה בהרחבת הידע וקידום ההבנה של התנהגויות של נטילת סיכונים לאור המודעות למוות, מודעות אשר נוכחת בחיי הנפש הפנימיים ובמציאות החיצונית לה. למסצאי המחקר השלכות יישומיות, הן לנוכח המסצאים המלמדים על הפוטנציאל הטמון בהזדהות עם הלאום במיתון של התנהגויות מסתכנות, והן לנוכח המסצאים המלמדים על הנכונות לנטילת סיכונים מוגברת בזמנים של חשיפה מציאותית משמעותית לנושא המוות. המסצאים מדגישים הצורך בתכנון התערבויות לצמצום ומניעת נטילת סיכונים ככלל, והשימוש בסמים בפרט, בזמנים בהם המציאות החיצונית מעוררת החרדה ממוות.

הקשר בין תמיכה חברתית ונכונות לבקש עזרה לבין צמיחה פוסט- טראומטית בקרב מכורים 'נקיים' חסמים ומאלכוהול

אייל חרוש

עבודת תזה, בהנחיית ד"ר שרה פרידמן, בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בר אילן

2013

תחושת התפתחות וצמיחה לאחר טראומה או בעקבות אירועי דחק מוכרת בספרות כצמיחה פוסט-טראומטית (Post Traumatic Growth), תיאוריה שפותחה על ידי טדסקי וקלהון (Tedeschi & Calhoun, 1996). צמיחה פוסט-טראומטית מוגדרת בספרות המקצועית כחוויה סובייקטיבית של שינויים פסיכולוגיים חיוביים בתחומי חיים שונים, היכולים להתרחש לצד מצוקה נפשית. התהליך מתרחש כיוון שהאדם חוזר ומהרהר באירוע שקרה, ומנסה שוב ושוב להבין אותו, להתמודד עימו ולתת לו משמעות. כאשר נחשפת המשמעות לאירוע הטראומטי נוצרת "מציאות חדשה" עבור השורד, שבה נבנית הטראומה בתוך מסגרת קוגניטיבית מורכבת יותר.

הספרות המקצועית גורסת שבתהליך הגמילה וההחלמה מההתמכרות לסמים ולאלכוהול לומדים המכורים הנקיים לבקש עזרה מקבוצת השווים, בזמן שהם נאלצים להתמודד עם רגשות וזיכרונות קשים, ללא האפקט המקשה את הרגשות של הסם או האלכוהול. התמיכה החברתית לה הם זוכים במסגרות הטיפול השונות ובקבוצות מכורים אנונימיים/אלכוהוליסטים אנונימיים (N.A/A.A), לצד יכולתם לבקש עזרה בהתמודדותם עם הכמיהה לחומרים משני מצב רוח, הם מוטיבים מרכזיים בתהליך הגמילה, ההחלמה וההשתלבות בחברה. למרות שתהליכים אלו מורכבים ומשכים זמן רב לאחר הגמילה הפיזית, מדווחים מכורים נקיים על שינויים חיוביים שהתרחשו בחייהם בעקבות ההתמכרות, או אף הודות לה. הם משנים את מערך אמונותיהם, מדווחים על שינויים משמעותיים בדרך בה הם רואים את העולם, מתוודעים לקשרים הרגשיים שיש להם עם אחרים ולחוסנם הנפשי.

על בסיס תיאורית הצמיחה הפוסט-טראומטית, נבחנו במחקר זה תרומתם של מוטיבים מרכזיים בתהליך הגמילה וההחלמה של מכורים נקיים לצמיחה פוסט-טראומטית מחוויית ההתמכרות (Ad-Related Growth). השערות המחקר היו, כי ימצא קשר חיובי בין תמיכה חברתית, בקשת עזרה, השתתפות בקבוצות לעזרה עצמית (N.A/A.A), תדירות ההשתתפות בקבוצות, עבודת "12 הצעדים", תפקוד כספונסר (חונך), זמן ניקיון משימוש ועוצמת הטראומה מחוויית ההתמכרות לצמיחה הפוסט-טראומטית.

אוכלוסיית המחקר כללה 104 מכורים נקיים לסמים ו/או לאלכוהול, אשר שהו באחד ממסודות הטיפול בהתמכרויות של משרד הרווחה ו/או שהשתתפו בפעילות של ארגוני N.A/A.A. תהליך איסוף הנתונים החל בפברואר 2012 והסתיים ביולי 2012. שאלוני המחקר כללו שאלון פרטים אישיים ומאפייני ההתמכרות, שאלון נכונות לבקשת עזרה (Keith-Lucas, 1972), שאלון תמיכה חברתית נתפסת (Zimet, Dahlem, Zimet & Farley, 1998) ושאלון צמיחה פוסט-טראומטית (Tedeschi & Calhoun, 1996).

ממצאי המחקר תומכים בהשערה שהתהליכים אותם עוברים מכורים בתהליך הגמילה, דומה לתהליכים שעוברים ניצולי חוויות טראומטיות אחרות המדווחים על תחושת צמיחה בעקבות

האירוע הטראומטי שחוו. הממצאים הצביעו על קשר חיובי חזק בין תמיכה חברתית לצמיחה פוסט-טראומטית מחוייית ההתמכרות ועל קשר חיובי בינוני בין בקשת עזרה לצמיחה פוסט-טראומטית מחוייית ההתמכרות. עוד נמצא כי לארבעת המשתנים של השתתפות בפעילות ארגוני N.A/A.A: השתתפות בקבוצות, תדירות ההשתתפות בקבוצות, עבודת "12 הצעדים" ושימוש כספונסר יש קשר חיובי עם צמיחה מחוייית ההתמכרות. במחקר לא נמצא קשר בין מאפייני ההתמכרות זמן הניקיון ועוצמת חווית הטראומה מההתמכרות, לבין צמיחה מחוייית ההתמכרות.

מחקר זה הינו בין המעטים שעסקו בחקר הצמיחה הפוסט-טראומטית מחוייית ההתמכרות ועשויה להיות לו חשיבות פרקטית בהתערבות ובטיפול במכורים נקיים. התערבות טיפולית, העוסקת בחיפוש משמעות חיובית להתמכרות ולמאבק בכמיהה לחומרים ממכרים, תוכל לסייע להם בהתמודדותם עם קשיים שונים לאורך החיים, לתמוך בתהליכי שיקומם ולמנוע חזרתם לשימוש בסם.

השפעת אופי פרמול על תהליכי ההתמכרות לקוקאין בתיווך פעילות קולטני

סיגמא-1

הילה בן-משה

עבודת תזה, בהנחיית פרופ' גל ידיד, הפקולטה למדעי החיים, אוניברסיטת בר-אילן

2013

המחקר בדק סנגוונים הקשורים בתהליכי התמכרות לקוקאין. התמכרות לסמים בכלל, ולסם הקוקאין בפרט, הינה מחלה של המוח אשר אין לה נכון להיום תרופה. אזכורים הקשורים לסם מביאים את האדם המכור להתנהגות קומפולסיבית של חיפוש אחר הסם, אשר מסתיימת בדרך כלל בחזרה לסם. תהליך זה מבוקר ומושפע על ידי גורמים גנטיים או התפתחותיים המושרים בהשפעת הסביבה.

קוקאין משפיע על ההעברה העצבית הסינפטית במוח, ע"י חסימת פעולת הספיגה של המוליך העצבי דופמין מהמרווח הסינפטי חזרה אל תוך התא, דבר המביא לפעילות מוגברת בסינפסות. עם זאת, נראה כי קיימות מערכות נוספות במוח, שאינן דופמינרגיות, המעורבות בהתמכרות לקוקאין.

לאחר שמחקרים שונים הצביעו על זיקה של קוקאין גם לקולטן סיגמא-1, הועלתה האפשרות כי קולטנים אלה מעורבים בתיווך השפעות קוקאין. עם זאת, למרות עדויות משמעותיות אלו, טרם נמצא תפקיד ברור לקולטני סיגמא-1 בתהליך ההתמכרות לקוקאין. במחקר זה הוחלט לבדוק את ההשפעה של אגוניסט לסיגמא-1 על תהליך ההתמכרות והגמילה לקוקאין. האגוניסט שנבחר הוא אופי פרמול, שבנוסף לתכונה זו משמש כנוגד דיכאון וחרדה, דבר אשר כשלעצמו יכול להקל על החרדה הטמונה בתהליך הגמילה. המחקר גם בדק הבדלים אפיגנטיים (שינויים בביטויים של גנים מסוימים) הקשורים בתגובה לטיפול באופי פרמול.

ניסויי ההתמכרות בוצעו בקרב חולדות במינון של 0.5 מ"ג/ק"ג קוקאין וגם במינון של 1.5 מ"ג/ק"ג, כדי לחקות התמכרות מתונה ומסיבית יותר.

ממצאי המחקר הביאו עדויות נוספות באשר לחשיבות הקולטן סיגמא-1 בהתמכרות לקוקאין וכן באשר לאופן שבו קוקאין וטיפול באופי פרמול משפיעים על ביטוי הגן לקולטן זה וכן על ביטויים של גנים נוספים. עם זאת, המנגנון שבעזרתו השפיע האופי פרמול עדיין לא מובן במלואו, ונראה כי יש מגוון רב של גנים ותהליכים שמושפעים מהאופי פרמול ו/או מווסתים את השפעתו.

בנוגע לפן האפיגנטי, חסרים בחינות של גנים נוספים ובדיקות מעמיקות יותר של רמות ביטוי באזורי המוח הקשורים במערכת התגמול, וייתכן שגילוי ההשפעות הסביבתיות המשפיעות על סתילציות בגנים יתרמו להתפתחות כיוונים חדשים לטיפול בהתמכרות לקוקאין.

מחקר הערכת האפקטיביות לתכנית ההתערבות "כן לספורט-לא לסמים"

פרופ' אורנה בראון-אפל וריקי טסלר, בית הספר לבריאות הציבור, אוניברסיטת חיפה

2014

המחקר מתבסס על מחקר מקדים, שערכה ד"ר עדנה ארליך, מכון שדר.

התנהגויות סיכון בקרב בני נוער הן תופעה, שהיקפה הולך ועולה בשנים האחרונות הן בעולם והן בישראל. תכנית "כן לספורט לא לסמים" שמה לעצמה למטרה לעשות שימוש בפעילות ספורט לצורך חיזוק גורמי ההגנה וצמצום גורמי הסיכון בתחום האישי והחברתי בקרב בני הנוער בישראל.

מטרת המחקר היתה הערכת יעילות תכנית התערבות "כן לספורט לא לסמים" למניעת התנהגויות סיכון של שימוש בסמים ובאלכוהול.

המדגם כלל שתי קבוצות אוכלוסייה: אוכלוסיית ההתערבות, בה כלולים בני נוער, המשתתפים בתכנית "כן לספורט לא לסמים", ואוכלוסיית הביקורת, המורכבת מבני נוער השייכים לקבוצות ספורט אך אינם משתתפים בתכנית.

המחקר בוצע באמצעות השוואת ממצאי המשתתפים מקבוצת ההתערבות ומקבוצת הביקורת. נעשה שימוש בשני סוגי מחקר: מחקר איכותני, שנערך באמצעות ראיונות-עומק בקרב מדריכים השותפים לתכנית "כן לספורט לא לסמים", ומחקר חתך כמותני (Cross sectional), שנערך הן בקרב קבוצת ההתערבות והן בקרב קבוצת הביקורת בשתי נקודות זמן: בתחילת הפעילות ובסופה.

ממצאי המחקר האיכותני מלמדים, כי לאחר השתתפות בתכנית "כן לספורט לא לסמים" המדריכים מאמינים יותר כי יש ביכולתם להשפיע על דפוסי התנהגותם של בני הנוער. ממצאי המחקר הכמותני מלמדים, כי תכנית "כן לספורט לא לסמים" עומדת בחלק גדול מהמטרות שהציבה לעצמה. השתתפות בתכנית "כן לספורט לא לסמים" הובילה לשינוי בעמדות הבריאותיות ביחס לשימוש בסמים ובאלכוהול, ולעלייה ברמת הידע בקרב המשתתפים ביחס לשימוש בסמים ובאלכוהול בהשוואה לקבוצת הביקורת.

ממצאי המחקר ניתן להסיק, כי תכנית ההתערבות "כן לספורט לא לסמים" במתכונתה הנוכחית, משפיעה הלכה למעשה על הספורטאים בכל הקשור לעמדותיהם הבריאותיות בנוגע לסמים ואלכוהול, ולרמת הידע ביחס להתנהגויות הסיכון שנבדקו. בנוסף, ממצאי המחקר האיכותני חיזקו את הטענות העולות בספרות המחקרית העוסקת בתרומת הספורט למניעת שימוש בסמים ואלכוהול.

כחלק ממערך התערבותי-חינוכי למניעת שימוש בסמים ואלכוהול באמצעות מסגרות ספורט בקהילה, ניכר כי הממצאים יכולים לתרום להעמקת השיקולים והקריטריונים של משרדי הרווחה והרשויות המקומיות לבחירת תכניות התערבות המשולבות במפעלי הספורט הקיימים ובהערכת תרומתן גם מנקודת הראות של המדריכים ובני הנוער שהם קהלי היעד המרכזיים. בנוסף ממצאי המחקר מאפשרים מתן המלצות לפיתוח תכניות התערבות נוספות המשולבות במסגרות ספורט לחינוך הפורמאלי והבלתי פורמאלי ומאפשרות הכשרה ומתן כלים להתמודדות עם התנהגויות מסוכנות.

תיקון מומי לידה של המוח והתנהגות שנגרמו כתוצאה מחשיפה קדם-לידתית להרואין

פרופ' יוסי ינאי, בית הספר לרפואה, האוניברסיטה העברית בירושלים

2014

מטרת המחקר היתה לפתח מודל חיות לתיקון מומי לידה של המוח ושל ההתנהגות אשר נגרמו על ידי חשיפה להרואין בזמן ההיריון בעזרת השתלת תאי גזע ייעודיים. במסגרת המחקר, פותח מודל חיות (עכבר) שנועד לבדוק את מנגנוני הפגיעה העצבית (נוירו-טרטוגניות) וההתנהגותית שנגרמו לעובר בעקבות חשיפה להרואין בזמן ההיריון. בהמשך, הורחב המחקר למודל האפרוח, היעיל יותר. תוצאות המחקר הראו, כי השתלת תאי גזע עצביים הביאה לתיקון הפגיעות.

נמצא כי:

חשיפה קדם-לידתית להרואין בעכברים הביאה לביטול אקטיבציה/טראנסלוקציה של PKC גמא, הנגרמת בעקבות עירור רצפטורים כולינרגיים, בהיפוקמפוס של עכבר; השתלת תאי גזע עצביים תיקנו לחלוטין את הפגיעה בעקבות החשיפה להרואין.

חשיפה קדם-לידתית להרואין בעכברים הביאה לפגיעה בהתנהגות "מבוך מוריס", הקשורה להיפוקמפוס, במודל העכבר; השתלת תאי גזע עצביים תיקנה לחלוטין את הפגיעות ההתנהגותיות אשר נראו בעקבות חשיפה להרואין.

תוך חיפוש המנגנונים בעזרתם פועלים תאי הגזע לשם תיקון, נראה כי השתלת תאי גזע עצביים לצאצאים אשר נחשפו קדם-לידתית להרואין הגבירה נוירוגנזה במוחם, בהתאם לתיקון הפגיעות הנוירו-התנהגותיות.

בחלק המאוחר יותר של המחקר נעשה ניסיון לפתח מודל אפרוח חדשני לטרטוגניות נוירו-התנהגותית של הרואין. פותחה שיטה להפקת תאי גזע מעובר האפרוח בגיל המקביל להולדת העכבר. בנוסף, פותחה שיטה ותזמון להשתלת תאי גזע לעובר האפרוח דרך כלי דם פריפריאליים. תאי גזע אשר הושתלו לכלי הדם העובריים הגיעו למוח ונדדו למקומות שונים.

פיתוח המודל לצורך הכללת תאי גזע מזנכימאליים: השתלת תאי גזע מזנכימאליים מאפשרת השתלה אוטולוגית, בעזרתה נמנעים מכשולים כגון דחייה חיסונית ובעיות אתיות. השתלנו תאי גזע מזנכימאליים לכלי דם עובריים. התאים הגיעו למוח ונדדו למקומות שונים.

לאחר שמודל האפרוח פותח, נחקרו השפעות החשיפה העוברית לטרטוגן. חשיפה עוברית לטרטוגן במודל האפרוח הביאה לירידה משמעותית בנוירוגנזה, עליה העידו 43 אחוזי הירידה בביטוי של doublecortin באזור ה lateral striatum לאחר הבקיעה.

זיהוי מנגנונים אלו הוא צעד ראשון בדרך לפיתוח פרוצדורות לטיפול ולתיקון של פגיעות הנגרמות עקב חשיפה להרואין בזמן ההיריון. ייחודו של המחקר בכך, שזו הפעם הראשונה שבה מנסים לבצע תיקון קבוע של מומי לידה נוירו-התנהגותיים, ופעם ראשונה שתאי גזע משמשים למטרה זו. מחקרים אלה יוסיפו ידע על המנגנונים שדרכם הרואין גורם למומי לידה וייתנו את הבסיס לקראת עבודה קלינית בבני אדם, במטרה לתקן את הנזק שנגרם על ידי חשיפה להרואין בזמן ההתפתחות העוברית.

המחקר של השוני הכימי של חשיש ממקורות שונים שנתפס בישראל

ד"ר לומיר הנוש, בית הספר לרוקחות, האוניברסיטה העברית בירושלים

2014

מטרתו הראשונית של המחקר היתה לבדוק הבדלים באיכויות של חשיש שנתפס בישראל שהגיע ממקורות שונים, עניין שיש לו חשיבות מבחינה משפטית-פלילית. הבדיקה נעשתה על חשיש שנתפס בתפיסות משטרה ממקורות ידועים - לבנון, הודו ומרוקו, שהועברו למעבדה לכימיה אנליטית של המחלקה לזיהוי פלילי במטה הארצי של משטרת ישראל, ולאחר מכן לאוניברסיטה העברית לאנליזה כמותית. ההבחנה בין הדגימות השונות נעשתה על פי צורה ועל ידי בדיקה אנליטית של הרכב הקנאבינואידים הראשיים (טטרהידרוקנאבינוול (THC), קנבידיול (CBD) וקנבינוול (CBN)).

בחלקו השני של המחקר הוערך שימוש בקנאביס שנצרך לצרכים רפואיים בישראל. נחקרה ההומוגניות של ניצנים (צמרות התפרחת הנקבית, עם וללא העלים הקטנים שמסביב) שנלקחו לצורך המחקר מצמח קנאביס אחד, מצמחים שונים מאותו זן וכן מצמחים מזנים שונים. הממצאים הראו הבדלים בריכוזי המרכיבים הפעילים בצמח, גם כאשר השימוש נעשה באותו זן קנאביס ובאותה כמות, במסגרת אותו טיפול. החוקר ממליץ לשקול להשתמש בשיטות נוספות לצרכים רפואיים מלבד עישון (אף כי שימוש בצורת עישון מביא להשפעה המהירה יותר), או לספק לחולים חומר הומוגני בעל תוכן ויחס קבועים של המרכיבים הפעילים. בישראל ישנן כשמונה חברות המגדלות זנים מוכרים של צמח הקנאביס לשימוש לצרכים רפואיים. עם זאת, המחקר הראה כי מתקיים מצב של עודף זנים, כאשר החברות עושות שימוש בזנים השונים בהתאם לזמינות ולשיקולים נוספים. לפיכך, יש לדעת החוקר לבחור מתוכם מספר סוגבל של זנים, האיכותיים ביותר, שיוכלו להיות מותאמים למצבים רפואיים שונים. בנוסף, מתוך כלל הספקטרום של זני הקנאביס השונים המגודלים בישראל (בעלי רמות שונות של חומרים פעילים), נראה כי חסרים זנים המכילים רמה נמוכה של CBD ושל THC, שגם הם בעלי חשיבות רפואית. לבסוף, חברות אלה גם מגדלות זנים שנושאים שמות לא מוכרים/מספרים/אותיות - כאילו זנים "סודיים". לדעת החוקר, יש לשנות מצב זה לטובת המטופלים, באמצעות ריכוז ושקיפות מוצגת סקירה של כל הזנים המשמשים לגידול קנאביס רפואי בישראל, וכן תוצאותיהן של בדיקות אנליטיות של מוצרי קנאביס שונים מכל המגדלים (כדוגמת תמצית קנאביס ותכשירים אחרים).

טיפול כפול-סמיות ארוך-טווח בנוירוסטרואיד DHEA והשפעותיו על איכות החיים, כישורים חברתיים ותפקודים קוגניטיביים במכורים לסמים

פרופ' גל ידיד, הפקולטה למדעי החיים, אוניברסיטת בר-אילן ופרופ' אלדד יחיעם, הפקולטה לתעשייה וניהול, הטכניון

2014

המטרה המרכזית של המחקר הנוכחי הייתה לבחון את הנוירוסטרואיד דהידרו-אפי-אנדרוסטרון (DHEA) כטיפול תומך במכורים לסמים השוהים בכפר גמילה. נבדקה השפעת הנוירוסטרואיד על רגשותיהם, תהליך קבלת החלטות, זיכרון והחזרה לשימוש בסם.

המחקר, כפול סמיות ומבוקר, התבצע בשני כפרי גמילה (רטורנו ומלכישוע) והתווסף לטיפולים הפסיכולוגיים והפסיכו-חברתיים שמעניקים כפרי הגמילה, ומהווים סביבה מועשרת עבור המכור. מאה-עשרים-ואחד מכורים למגוון סמים השתתפו לאחר סינון ראשוני, וחולקו באופן אקראי למקבלי טיפול (DHEA 100 מ"ג ליום) או דמה למשך חצי שנה. נעשה מעקב אחר מידת הניקיון של המטופל בתקופה ממוצעת של 16 חודשים לאחר יציאתם מכפר הגמילה. בארבע נקודות זמן נאספו דגימות דם (לקביעת רמות DHEA וקורטיזול) ונערכו מבחנים פסיכולוגיים, איכות חיים וקוגניציה: עם כניסה, לאחר חודש, לאחר 4.5 חודשים ולאחר חצי שנה מזמן הכניסה למחקר. עקב נשירה גדולה במהלך החודש הראשון, נקבעו סדדי החודש הראשון כנקודת ייחוס בהערכת המבחנים. כמו כן, העובד הסוציאלי האחראי על ההתקדמות הטיפולית של המכור נשאל בסוף הטיפול על מידת מעורבותו של המטופל בפעילויות המוענקות בכפר הגמילה.

תוצאות המחקר הראו כי:

ל-DHEA השפעה חיובית על מניעת החזרה לסם. פלח גדול יותר של מכורים שטופלו ב-DHEA נמצאו נקיים מהסם (88%, עד לאחר תקופה ממוצעת של 16 חודשים לאחר יציאתם מהכפר) לעומת טיפול דמה (62%).

לאחר חודש אחד בלבד של טיפול ב-DHEA היתה הטבה בתהליכי קבלת החלטות של המכורים.

קיים קשר בין הטיפול היומי ב-DHEA למשך חודש ימים ודפוסי קבלת החלטות של המכורים לבין היותם מסוגלים להישאר נקיים מהסם לאחר תקופה ממוצעת של 16 חודש לאחר יציאתם מהכפר.

נראה כי DHEA מהווה 'מאזן' במקרים שבהם המטופלים הראו פחות מעורבות בטיפולים הפסיכולוגיים של כפר הגמילה, כך שעל אף החוסר שיתוף הפעולה, נוטלי DHEA היו נקיים יותר.

שילוב של טיפול ב-DHEA עם סביבה מועשרת משפר איכות חיים בקרב מטופלים.

לאור סמצאים אלה, מציעים החוקרים לכלול DHEA כערך מוסף לסביבה המועשרת והטיפולים הפסיכולוגיים המוענקים בכפרי גמילה, כדי לתמוך בנגמלים לאורך זמן.

טיפול באמצעות דיקור באוזן חיצונית בקרב גברים עם תחלואה כפולה

ד"ר יהודה ברוך, יורי גימלפרב, ערן גולדשטיין ושות', המרכז לבריאות הנפש ע"ש אברבנאל

2014

מטרות הניסוי האקראי המבוקר היו לבדוק יעילות ובטיחות הדיקור באוזן חיצונית (דא"ח) באוכלוסיית הנבדקים עם סכיזופרניה והתמכרות לחומרים פסיכואקטיביים בטיפול במאפיינים פסיכיאטריים והתמכרותיים.

אוכלוסיית הניסוי (טיפול דא"ח למשך לפחות 20 דקות 5-4 פעמים בשבוע וטיפול נוגד פסיכוזה) כללה 22 גברים (גיל ממוצע 31.0+8.9 שנים; 15 (68.2%) עם שימוש במספר סוגי חומרים פסיכואקטיביים (באותו היום) במהלך החיים במשך 9.9+11.5 שנים; 20 (90.9%) עם טיפול נוגד פסיכוזה מדור שני; 2 (9.1%) עם טיפול נוגד פסיכוזה מדור ראשון), אוכלוסיית הביקורת [טיפול נוגד פסיכוזה] כללה 14 גברים (גיל ממוצע 32.7+6.8 שנים; 11 (78.6%) עם שימוש במספר סוגי חומרים פסיכואקטיביים (באותו היום) במהלך החיים במשך 7.2+7.3 שנים; 10 (71.4%) עם טיפול נוגד פסיכוזה מדור שני; 4 (28.6%) עם טיפול נוגד פסיכוזה מדור ראשון).

יעילות נוגדת פסיכוזה נמדדה ע"י **Clinical Global Impression-Severity (CGI-S) & CGI-Improvement (CGI-I)**. כמיהה לסמים נמדדה ע"י **Dartmouth Assessment of Lifestyle Inventory (DALI)**. היענות לטיפול תרופתי נמדדה ע"י **Drug Attitude Inventory-10 (DAI-10)**.

לא נמצא הבדל משמעותי בין תת-אוכלוסיות הנבדקים בתחילת הניסוי. לא נמצא הבדל משמעותי בין תת-אוכלוסיות בערכי **CGI-I** במהלך הניסוי (NS). נמצאה ירידה בערכי **DALI** בכל אחת משתי תת-אוכלוסיות הניסוי הן לאחר 10 טיפולים ($p < .001$) והן לאחר 20 טיפולים ($p < .05$). עלייה בערכי **DAI** נמצאה רק לאחר 10 טיפולים ורק באוכלוסיית הניסוי ($p < .001$). לא נצפו תופעות לוואי במהלך הניסוי.

לסיכום, השילוב בין דא"ח לבין טיפול נוגד פסיכוזה קשור לשיפור בהיענות לטיפול. נדרשת חקירה נוספת על סנת לקבוע באופן ברור יותר את מאפייני דא"ח כטיפול משולב בנבדקים עם תחלואה כפולה.

העברה בין-דורית של טראומת ההגירה ותהליך התירבות בקרב בני נוער יוצאי העדה האתיופית והקשרם לשימוש בחומרים פסיכואקטיביים

פרופ' שרה בן-דוד, ד"ר יעל אביעד וד"ר אינה לוי, החוג לקרימינולוגיה, אוניברסיטת אריאל בשומרון
2014

מטרת המחקר היתה לבחון את הקשר שבין העברה בין-דורית של טראומה וסגנון תירבות לבין צריכת חומרים פסיכואקטיביים בקרב בני נוער יוצאי העדה האתיופית.

בהינתן שעולי "מבצע משה" התנסו בחוויות קשות יותר מאשר העולים האחרים שהגיעו מאתיופיה (בן עזר, 1992), שוער שעוצמת הטראומה שלהם הייתה חזקה יותר. לפיכך, השערת המחקר הייתה כי בהתחשב בהעברה בין-דורית של טראומה, ילדים לעולים ב"מבצע משה" יתאפיינו בסימפטומים טראומטיים בעלי עוצמה גבוהה יותר בהשוואה לילדי העולים מאתיופיה שהגיעו במסגרות העלייה האחרות. אי לכך, שוער שיימצא קשר בין עוצמת הסימפטומים של טראומה משנית לבין שכיחות השימוש בחומרים פסיכואקטיביים בקרב בני הדור השני, ילדי העולים מאתיופיה, אשר נולדו בישראל.

בנוסף, נבדק הקשר שבין ההסתגלות התרבותית של בני הנוער יוצאי העדה האתיופית לבין השימוש בחומרים פסיכואקטיביים. ברי (Berry, 1984) גורס כי ניתן לזהות ארבעה סגנונות תירבות: השתלבות, היטמעות, היבדלות ושוליות. בהסתמך על עדויות להעברה בין-דורית של סגנון תירבות, שוער כי ימצא קשר בין סגנונות תירבות של ההורים לבין סגנונות תירבות של ילדיהם, וכי ימצא קשר בין סגנון התירבות לבין צריכת חומרים פסיכואקטיביים.

במחקר הנוכחי השתתפו 830 בני נוער ומבוגרים צעירים עד גיל 25 מבני העדה האתיופית אשר הוריהם עלו לישראל במבצעי העלייה השונים מאז שנות השמונים של המאה העשרים. רובם (79%) למדו בבתי ספר ממלכתיים, והוגדרו כבני נוער נורמטיביים. יתר בני הנוער שהשתתפו במחקר נשרו ממערכת החינוך או למדו במסגרות חלופיות לנוער בסיכון.

הממצאים במחקר הנוכחי מראים שכמחצית מבני הנוער הנורמטיביים שעד גיל 18 דיווחו על שתיית משקה אלכוהולי כלשהו בשנה האחרונה, וכ-18% דיווחו על שימוש לא-חוקי בחומרים פסיכואקטיביים כלשהם אי פעם. בהתייחס לטראומת העלייה והשפעותיה נמצא כי בני הנוער אשר הוריהם עלו ב"מבצע משה" התאפיינו בשכיחות גבוהה יותר של צריכת אלכוהול מאשר בני נוער אשר הוריהם עלו ביתר העליות.

עוד מראים הממצאים שכ-60% מהורי המשתתפים סווגו על ידי משתתפי המחקר כבעלי סגנון תירבות מסוג השתלבות; כ-30% סווגו כבעלי סגנון היבדלות; וכ-10% סווגו כבעלי סגנון היטמעות. בדומה, על בסיס דיווח עצמי עולה שסגנון התירבות הנפוץ בקרב בני הנוער במדגם הוא השתלבות; לאחריו היבדלות; ולאחריו היטמעות. שכיחות הצריכה של אלכוהול הייתה גבוהה יותר במקרים שבהם דיווחו המשתתפים כי הוריהם נוקטים סגנון תירבות מסוג היטמעות (לעומת השתלבות או היבדלות). בנוגע לשימוש בסמים, לא נמצא קשר בין טראומת העלייה לבין שכיחות השימוש. בהתייחס לסגנון התירבות, הממצאים מראים ששכיחות השימוש בסמים הייתה גבוהה יותר ככל שבני הנוער מאופיינים ברמות גבוהות יותר של היטמעות או של שוליות וברמות נמוכות יותר של השתלבות.

לסיכום, הממצאים במחקר הנוכחי מראים כי קיים קשר בין טראומת ההגירה לבין צריכת חומרים פסיכואקטיביים, ובעיקר אלכוהול. מכאן החשיבות בעיסוק בהעברה בין-דורית של טראומת הגירה. רצוי שתכניות שעוסקות במניעה, בטיפול ובשיקום בני נוער תתייחסנה לסוגיות הייחודיות שמאפיינות בני נוער יוצאי הקהילה האתיופית, לרבות התייחסות לטראומת ההגירה של הוריהם. רצוי לטפל לא רק בסימפטומים של המתבגרים, אלא להתייחס גם כן למצבם של ההורים, תוך מתן אפשרות להורים לשתף בחוויותיהם הטראומטיות ובליווי מקצועי הולם. כמו כן, ניתן להתייחס לטראומת ההורים כגורם מנבא לזיהוי קבוצות סיכון לשימוש בחומרים פסיכואקטיביים.

תפקידיהן של ההבנולה והאמיגדלה ברגולציה על הטגמנטום הגחוני בתהליכי התמכרות לקוקאין

אלעד לקס

עבודת דוקטורט, בהנחיית פרופ' גל ידיד, הפקולטה למדעי החיים, אוניברסיטת בר-אילן

2014

לפעילותן של ההבנולה הצידיית והאמיגדלה יש חשיבות רבה בתהליכי התמכרות לסמים בכלל, ולקוקאין בפרט, בין השאר על ידי מודולציה על אזור הטגמנטום הגחוני (VTA), שמשחרר דופמין במסלולים המזו-לימבי והמזו-קורטיקלי וכך מפעיל אזורי תגמול גבוהים במוח, כמו ה-Nucleus Accumbens והקורטקס הפרה-פרונטאלי. המטרות העיקריות של מחקר זה היו הבנה מעמיקה יותר של תהליכים אלו, אשר מובנים רק בחלקם.

בתחילה נבדק תפקידה של ההבנולה הצידיית בתהליך ההתמכרות לקוקאין, זאת תוך כדי שימוש במגוון כלי מחקר, כגון: אלקטרופיזיולוגיה, מחקר התנהגותי, ביוכימיה ואנליזה של דימות בתהודה מגנטית, שמאפשרת זיהוי של שינויים אבנורמליים ופתולוגיים ברקמת המוח, ובעיקר בחומר הלבן שבו. בשלב הראשון של המחקר נבדקו האפקטים של נזק ושל גירוי מוחי עמוק בהבנולה הצידיית. המחקר בוצע במודל של צריכה עצמית של קוקאין ושל סוכרוז. נזק להבנולה הצידיית גרם לפגיעה ביכולת החולדות ללמוד למידת הכחדה. לעומת זאת, גירוי מוחי עמוק משולב, שכלל גירויים בתדירות נמוכה וגבוהה לסירוגין סזער את צריכת הקוקאין והסוכרוז, זירז את קצב למידת ההכחדה ומיתן את החזרה לסם. בנוסף לכך, נשללה האפשרות שהגירוי המוחי גרם לתופעות, כגון: התנהגויות דמויות-דיכאון, כמו חוסר מוטיבציה, אנהדוניה או להתניה של ענישה, וזאת בעזרת ניסויים התנהגותיים נוספים. כמו כן, מדידה של רמות חלבונים ב-VTA הראתה עלייה, שהוכחה בעבר כפתולוגית, בריכוזיהם של קולטני גלומטאט שונים (AMPA ו-NMDA) של חלבון נוסף שמייצב את עגינתם של קולטני גלומטאט אלו במסברנת התא החיצונית (95 PSD) בעקבות התמכרות לקוקאין ונרמול של רמות אלו לאחר טיפול בגירוי המוחי בהבנולה. עם זאת, כאשר חולדות התמכרו לריכוזי קוקאין גבוהים, הגירוי התברר כבלתי יעיל. בעזרת צביעה פלורוסנטית סלקטיבית לנוירונים ודימות MRI, שלאחריו אנליזת DTI לזיהוי שינויים במבנה המוח, התגלה שהקוקאין גורם לנזק למסילת אקסונים שיוצאים מההבנולה אל ה-VTA וידועים בשם Fasciculus Retroflexus. הנזק למסילה עצבית זו היה תלוי בריכוז הקוקאין שאותו צרכו החיות ולמעשה בכמות הקוקאין הכללית שהחיות צרכו במשך כל תהליך ההתמכרות. ירידה זו בקישוריות בין ההבנולה לבין ה-VTA גרמה, כפי הנראה, לחוסר יעילות וירידה בהעברת הסיגנל החשמלי של הגירוי מההבנולה ל-VTA, ולכן הגירוי לא נמצא יעיל בריכוזי קוקאין גבוהים.

מטרת השלב הבא של המחקר היתה למצוא סמנים ביוכימיים, שלוקחים חלק בהתמכרות, בהבנולה הצידיית ב-VTA ובאמיגדלה. לצורך כך, נעשה שימוש במודל של העדפת מקום מותנית. רמות הפעילות של החלבון PARP-1 נבדקו, זאת מכיוון שהוא ידוע כחלבון בעל חשיבות רבה בתהליכי יצירת זיכרון. רמות גבוהות של פעילות של חלבון זה נמצאו באמיגדלה המרכזית והבאזו-לטרלית וכן ב-VTA. עיכוב פרמקולוגי של פעילותו של PARP-1 באמיגדלה המרכזית, בעזרת המעכב PJ-34 לפני מבחן בהעדפת המקום, ביטל את ההעדפה לצד שצומד לקוקאין. עיכוב דומה באזור הטגמנטום

הגחוני לא הוביל לתוצאה דומה. לעומת זאת, עיכוב כרוני של PARP-1 בטגמנטום הגחוני ובאמיגדלה הבאזו-לטרלית במשך כל ימי שלב הלמידה וההתניה גרם לביטול של ההעדפה לצד שצומד לקוקאין. מבחן זיהוי אובייקט, אשר בודק זיכרון קצר-טווח וארוך-טווח, נערך מתוך מטרה לברר האם העיכוב של PARP-1 גורם לפגיעה כללית ביצירת זיכרונות או בשליפתם. בנוסף, במבחן זה נבדקה גם הפעילות המוטורית של החולדות. התוצאות הראו שלא נגרם נזק לתהליכי למידה וזיכרון במוח או לפעילות המוטורית.

ניתן לסכם, שפעילות PARP-1 באמיגדלה המרכזית חשובה בהיזכרות בזמן מבחן ההעדפה המותנית ואילו פעילותו באזור הטגמנטום הגחוני חשובה בשלב הלמידה. עיכוב של פעילות PARP-1 באזורי מוח רלוונטיים ובתזמון מתאים יכול לבטל את העדפת המקום המותנית מתוכת הקוקאין. כדי לברר את המנגנון שבו פועל PARP-1, נעשה שימוש בשיטה מולקולרית חדשנית שמזהה את הקישור של החלבון ל-DNA על-פני כל הגנום *chromatin immunoprecipitation with massively parallel DNA sequencing - ChIP Seq*. בעזרת שיטה זו, אופיינו לראשונה אתרי הקישור של PARP-1 לגנום וזוהה שהוא נקשר לגנים רבים שנצרכים לפעילות נוירולית ולשרידות של נוירונים. יתר על כן, בעזרת שיטה זו ושיטות ואלידציה נוספות ברמת ה-DNA וה-RNA, זוהה גן חדש בשם *D3ZLJ1* ב-RAT. גן זה לא נחקר מעולם ותפקידו עדיין אינו ידוע. בעזרת כלים ביו-אינפורמטיביים ועל-פי הרצף הגנטי של גן זה והשוואתו לגנים בעלי רצף חומצות אמינו דומה בבעלי-חיים אחרים (חיידקים שונים), התגלה שהגן מקודד לאנזים מסוג טרנספוזאז שהינו בעל תכונות ייחודיות שמאפשרות לו לחתוך ולהעביר מקטעי DNA מאתר אחד על-פני הגנום אל אתר אחר. שינויי מקום אלה יכולים לגרום לשינויים מרחיקי לכת בדפוסי הביטוי של גנים שבסביבת האזור שנחתך והאזור שלתוכו הוכנס המקטע הגנטי החדש. בעקבות שלילת זיכרון במבחן ה-CPP, פעילותו של גן זה מעוכבת על-ידי החלבון PARP-1, כאשר עיכוב פרמקולוגי של PARP-1 מבטל עיכוב זה ומבטל את ההעדפה לקוקאין.

שביעות הרצון של עובדי הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, עמדותיהם כלפי סמים ואלכוהול ומידת ההסכמה עם עמדות הרשות

נטלי לב-דהן

עבודת תזה, בהנחיית פרופ' מאיר טייכמן, בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל אביב

2014

במחקר נבחנו עמדות העובדים ברשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול כלפי סמים ומידת ההלימה של העמדות האישיות שלהם אל מול העמדות הרשמיות של הרשות והקשר לשביעות רצונם מהעבודה. במחקר השתתפו 65 מבין כ-120 עובדי הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול וצוותי העובדים בכ-70 ערים ומועצות.

ההשערה המרכזית של המחקר הניחה כי קיים קשר חיובי בין שביעות רצון העובדים ומידת הסכמתם עם עמדות הרשות. ניתוח הממצאים הראה כי אמנם ישנה הסכמה גבוהה של העובדים עם עמדות הרשות וכי שביעות רצונם מהעבודה ברשות גבוהה, אך לא נמצא קשר מובהק בין המשתנים ולכן השערה זו לא אוששה. העובדים הביעו עמדות שליליות כלפי שימוש במריחואנה ומידת הסכמתם ללגליזציה היתה נמוכה. במקביל נמצא כי לעובדי הרשות דעות חיוביות כלפי מדיניות מזעור הנזקים של הרשות.

למחקר חשיבות בהקשר של גיוס עובדים ברשות, הכשרתו ושימורו במערכת. במידה שארגון מעוניין בעובדים בעלי עמדות התואמות לשלו הוא יעגן שאלות אלה בראיונות המועמדים לתפקידים ברשות. במידה והממצאים יעלו כי העובדים אינם בקיאים דיים בחזון, בעמדות ובאג'נדה של הרשות, יוכלו המנהלים הבכירים לקיים הכשרה ולהדריך את העובדים בנוגע לעמדות הרשות.

סיפוי, אפיון והערכת האפקטיביות של תכנית "גדולים ולא שותים" למניעת שתיית אלכוהול בקרב תלמידים בבתי הספר היסודיים

פרופ' אורנה בראון-אפל, ריקי טסלר, שירן בורד ושות', בית הספר לבריאות הציבור, אוניברסיטת חיפה

2015

מטרת המחקר היתה להעריך את מידת הצלחתה ויעילותה של תכנית המניעה "גדולים ולא שותים" למניעת שימוש לרעה באלכוהול, המועברת בקרב תלמידי כיתות ה' ו-ו' בבתי הספר היסודיים. באופן ספציפיו, מטרת המחקר היו: 1. לבדוק את השינוי בידע, עמדות, תפיסות, נורמות ותחושת השליטה העצמית בקרב התלמידים ביחס לשתיית אלכוהול לאחר השתתפות בתכנית המניעה "גדולים ולא שותים"; 2. לבדוק את ההבדלים המגדריים בשתיית אלכוהול לאחר השתתפות בתכנית; 3. לבדוק את עמדותיהם, תפיסותיהם וחשיבות מעורבותם של ההורים לתלמידים שהשתתפו בתכנית.

המחקר שילב שיטות כמותיות ואיכותניות לצורך הערכת התכנית. מתוך 30 בתי הספר שבהם הועברה התכנית, נבחרו 25 בתי ספר, ומתוכם 27 כיתות ה' ו-39 כיתות ו'. שאלוני המחקר הועברו לפני ואחרי התכנית (970 תלמידים). קבוצת הביקורת כללה חמישה בתי ספר, בהם לא הועברה התכנית (152 תלמידים). בנוסף, הועברו שאלונים בקרב 318 הורים לתלמידי כיתות ה' ו-ו' שהשתתפו בתכנית. כמו כן, נערכו ראיונות, קבוצות מיקוד ותצפיות בקרב התלמידים, וראיונות עם אנשי מקצוע, ביניהם מעצבי התכנית, יועצות חינוכיות ומנהלי בתי ספר.

סהריונות עולה, כי לאחר השתתפות בתכנית "גדולים ולא שותים", התלמידים הפנימו את המסר העיקרי של התכנית. התלמידים הפגינו ידע בנושא האלכוהול, השפעותיו הפיזיות, הנפשיות והחברתיות, וניכר כי למדו דרכי התמודדות שונות מול לחץ חברתי. מבין הפעילויות השונות, החיבור החזק ביותר היה דרך אמצעים חזותיים ומשחקים. התלמידים דיווחו, כי התכנית הגבירה את מודעותם לנושא שתיית אלכוהול ולסכנות הטמונות בכך. עם זאת, מהדיונים בקבוצות המיקוד נראה כי המסר באשר לשלילת האלכוהול לא היה אחיד בבתי ספר שונים, כך שבחלק מבתי הספר נראה כי מעבירי התכנית התייחסו למסר שמדגיש את מינון האלכוהול על פני שלילה מוחלטת של שתייה. לעומת זאת, בבתי ספר אחרים המסר כלל שלילה מוחלטת של שתיית אלכוהול, דבר שהוביל להתנגדויות מצד חלק מהתלמידים והוריהם.

בהתייחס לרמת הידע של התלמידים בנוגע לשתיית אלכוהול, נמצאה עלייה ברמת הידע בקרב משתתפי התכנית, בהשוואה לתלמידים שלא השתתפו בתכנית. עוד נמצא כי השתתפות בתכנית הובילה לשינוי מובהק סטטיסטית בנורמות הסובייקטיביות של התלמידים ובתפיסת השליטה העצמית שלהם ביחס לשתיית אלכוהול. נראה כי התכנית תורמת לעיצוב הנורמות כמונעות שתיית אלכוהול, לפיהן שתיית אלכוהול אינה מקובלת חברתית, ולעלייה בתפיסת התלמידים את עצמם כשולטים בקבלת ההחלטה האם לשתות או לא. עם זאת, לא נמצא שינוי מובהק במשתנים תפיסה הורית ועמדות בנוגע לשתיית אלכוהול, בהשוואה לקבוצת הביקורת.

לא נמצאו הבדלים מובהקים בין בתי הספר ברמות מדדי טיפוח שונים בהקשר לעמדות התלמידים ולנורמות הסובייקטיביות כלפי שתיית אלכוהול, לפני ואחרי העברת התכנית. עם זאת, נמצאו הבדלים מובהקים בין בתי הספר ברמות מדדי טיפוח שונים במעורבות ההורים בנושאים הקשורים לשתיית

אלכוהול. תפיסת התלמידים את מעורבות ההורים בפעילויות מקדמות בריאות בבית הספר נמצאה כגבוהה יותר בבתי הספר ברמה חברתית-כלכלית גבוהה בהשוואה לבתי הספר ברמה חברתית-כלכלית נמוכה או בינונית. כמו כן, נמצא כי רמת הידע של התלמידים גבוהה יותר באופן מובהק בבתי הספר ברמה חברתית-כלכלית גבוהה בהשוואה לבתי הספר ברמה חברתית-כלכלית נמוכה, אחרי תכנית ההתערבות.

ממצאי המחקר בקרב ההורים מראים, כי מעורבות ההורים בתכנית ההתערבות היתה נמוכה. נמצא קשר חיובי בין עמדות ההורים כלפי חינוך לבריאות בבית הספר לבין מידת מעורבותם בפעולות מקדמות בריאות. לא נמצאו קשרים בין עמדות ההורים כלפי שתיית אלכוהול בקרב בני נוער לבין מעורבותם בפעולות מקדמות בריאות.

לא נמצאו הבדלים בין מעורבות אימהות לאבות בכל הנוגע לנושא שתיית אלכוהול בקרב בני נוער. עם זאת, אימהות דיווחו כי הן משוחחות יותר עם ילדיהן בנושא אלכוהול בהשוואה לאבות.

עוד נמצא כי הורים אשר נולדו בברה"ם לשעבר הינם בעלי עמדות חזקות פחות לגבי חינוך לבריאות בבית הספר בהשוואה להורים שנולדו בארץ או במדינות אחרות. כמו כן, ככל ששנת העלייה מאוחרת יותר, העמדות כלפי שתיית אלכוהול בקרב בני נוער שליליות יותר, ולהיפך.

לסיכום, תכנית המניעה "גדולים ולא שותים" הוכחה כיעילה לשינוי הנורמות הסובייקטיביות, עליית תפיסת השליטה על שתיית אלכוהול, ועלייה בידע בנוגע לשתיית אלכוהול וסיכונים בקרב תלמידי כיתות ה'-ו'. ממצאי המחקר מלמדים, כי יש מקום להעביר תכנית זו בקרב תלמידים צעירים כ-"הקדמת תרופה למכה", לצורך מניעה עתידית של שתיית אלכוהול. עם זאת, נושא מעורבות ההורים בפעילויות מקדמות בריאות בכלל, ובתכניות מניעה בפרט, מהווה נקודה חשובה הדורשת התייחסות על מנת לשפר את יעילותה של התכנית בהמשך.

תפיסות ועמדות הורים ובני נוער לגבי שימוש בחומרים פסיכואקטיביים בחברה הערבית בישראל

ד"ר ח'אלד אבו-עסבה ומוחמד אבו-נסרה, מכון מסאר למחקר, תכנון וייעוץ חברתי

2015

מטרתו של מחקר זה היתה לבחון את עמדות ותפיסות בני הנוער הערבי והוריהם בהקשר לשימוש בחומרים פסיכואקטיביים, את הפערים בעמדות ובתפיסות של בני הנוער לעומת הוריהם ואת הגורמים המשפיעים על תפיסות ועמדות אלו.

במחקר השתתפו 548 זוגות של הורים ובני נוער בגילאי 16-18. המחקר נערך בעשרה יישובים ערביים, מתוכם 5 מאזור הצפון, 3 מהמרכז ו-2 מהדרום. היישובים נבחרו כך שייצגו את הפיזור הגיאוגרפי של האוכלוסייה הערבית, סוג היישוב ורמה סוציו-אקונומית.

ממצאי המחקר מורים כי ההורים מייחסים סיכון גבוה יותר להתנסות בחומרים פסיכואקטיביים מאשר בני הנוער, אם כי שניהם מייחסים תפיסת סיכון גבוהה לשימוש בחומרים פסיכואקטיביים. כמו כן, ממצאי המחקר מורים כי הסיכון שמייחסים בני הנוער לשימוש בחומרים פסיכואקטיביים מושפע מרמת הלכידות המשפחתית, שימוש בחומרים פסיכואקטיביים, ומעמדת ההורים כלפי השימוש בחומרים פסיכואקטיביים. באשר להורים, ממצאי המחקר מלמדים כי תפיסת הסיכון שמייחסים ההורים לשימוש בחומרים פסיכואקטיביים מושפעת מרמת ההשכלה, עמדות כלפי השימוש בחומרים פסיכואקטיביים ושימוש בחומרים פסיכואקטיביים.

ממצאי המחקר מלמדים כי החברה הערבית עוברת תהליך של מעבר מחברה מסורתית שמרנית לחברה מודרנית. מעבר זה הביא עמו בין היתר תופעות חברתיות שליליות של שימוש בחומרים פסיכואקטיביים, ובמיוחד בקרב הגיל הצעיר. למעלה מכך, מעבר זה יצר פערים בין-דוריים בין הגיל הצעיר (בני הנוער) לבין הגיל המבוגר (הורים) סביב סוגיות חברתיות שונות, שאחת מהן היא סביב השימוש בחומרים פסיכואקטיביים והעמדות והתפיסות כלפי חומרים אלו. הדור הצעיר מאמץ ערכים חברתיים מודרניים לעומת ההורים המאמצים ערכים ודרכי התנהגות מסורתיים. פערים אלו יצרו הסתכלות שונה על חומרים פסיכואקטיביים, כך שהגיל הצעיר פתוח יותר מאשר ההורים להתנסות בחומרים פסיכואקטיביים ובעל עמדות פחות נוקשות כלפי השימוש בהם. עם זאת, חשוב לציין כי החברה הערבית על דורותיה השונים נמצאת בראשית דרכה למעבר מחברה מסורתית למודרנית, כך שלמרות הפתיחות של בני הנוער לשימוש בחומרים פסיכואקטיביים, הם עדיין מייחסים לו רמת סיכון גבוהה יחסית. במילים אחרות, השימוש בחומרים פסיכואקטיביים עדיין נתפס בחברה הערבית כתופעה חברתית שלילית שאיננה מקובלת מבחינה חברתית, והגיל הצעיר מקבל תפיסה זו, אם כי הוא חותר לקראת פיתוח תפיסה ייחודית משלו.

מדיניות קידום בריאות ברמת בית הספר וגורמים ברמת התלמיד המנבאים

דפוסי התנהגויות סיכון לבריאות ותחושת רווחה סובייקטיבית בקרב בני

נוער: ניתוח רב-רמות

ריקי טסלר

עבודת דוקטורט, בהנחיית פרופ' אורנה בראון-אפל, בית הספר לבריאות הציבור, אוניברסיטת חיפה
וד"ר יוסי הראל-פיש, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן

2015

מטרת המחקר לעמוד על הקשרים בין גורמים ברמת בית הספר (מדיניות מקדמת בריאות) ובין גורמים ברמת התלמיד (תמיכת הורים בנושאים הקשורים לבית הספר, תפיסות בית-ספריות של התלמיד ומחוברות חברתית) ולבחון את דפוסי התנהגויות סיכון (עישון ושתיית אלכוהול מופרזת), תחושת רווחה סובייקטיבית וסימפטומים פסיכוסומטיים. נוסף על כך, המחקר יבחן ביתר פירוט את התשתית הניהולית הקשורה בפיתוח וביישום מדיניות בריאות בקרב מנהלי בתי הספר בישראל.

המחקר שילב שיטות מחקר כמותיות ואיכותניות, והוא מהווה חלק ממחקר בין-לאומי של ארגון HBSC, בחסותו של ארגון הבריאות העולמי (World Health Organization) WHO. תחילה נערך מחקר חתך באמצעות העברת שאלונים בקרב תלמידים מכיתות ג, ח, י ו-י"ב (גילאים 11-17), בבתי ספר ממלכתיים שבפיקוח משרד החינוך. נדגמו 5,280 תלמידים הנחלקים לכיתות ו' - 1,267 (24.00%), כיתות ח' - 1,170 (22.16%), כיתות י'-י"ב - 2,843 (53.84%). במדגם 131 בתי ספר (יסודיים, חטיבות ביניים ותיכונים, סה"כ 253 כיתות). מחקר חתך נוסף נערך בקרב כ-100 מנהלים מבתי ספר שבהם נדגמו כיתות התלמידים שהשתתפו במחקר. בהמשך, נערכו 20 ראיונות עומק מדגמיים בקרב מנהלי בתי ספר לשם הבנת הגורמים הקשורים להתנהגויות סיכון ולתחושת רווחה בקרב תלמידים בישראל. הראיונות נועדו לבדוק באופן מעמיק יותר סהו אופן קבלת ההחלטות של מנהלי בתי הספר בכל הנוגע למדיניות מקדמת בריאות בבתי ספר, מהם הצעדים הננקטים בפועל ומה מונע מהם ליישם מדיניות מקדמת בריאות לאורך השנים.

נמצא כי למשתנים ברמת התלמיד הייתה תרומה מהותית לניבוי התנהגויות סיכון, תחושת רווחה וסימפטומים פסיכוסומטיים בקרב בני נוער, וזאת בהתאם להשערות המחקר: תמיכה הורית בנושאים הקשורים לבית הספר, תפיסות בית ספריות של התלמיד ותכיפות בילוי הקשורים באופן חובה להתנהגויות סיכון, לתחושת רווחה ולסימפטומים פסיכוסומטיים.

ברמת בית הספר, נמצא כי ישנם תכניות התערבות בהקשר להתנהגויות סיכון היה גבוה יותר בקרב מנהלים בבתי ספר תיכוניים וחטיבות הביניים בהשוואה למנהלים בבתי ספר יסודיים. בהמשך נמצא כי מנהלים בבתי ספר יסודיים הציגו רמה גבוהה יותר בהשוואה למנהלים בבתי ספר תיכוניים ובחטיבות הביניים של שיתוף הורים וילדים בפעילויות לקידום בריאות. בהשוואה בין מגזרי בתי הספר, נמצאו הבדלים רק ברמת הנהלים והחוקים בהקשר להתנהגויות סיכון, כך שבתי הספר הממלכתיים דתיים הציגו אכיפה נוקשה יותר שלהם בהשוואה לבתי ספר ממלכתיים. באשר למידת השיתוף בפעילויות לקידום בריאות בבית הספר בקרב התלמידים וההורים התקבלו ממצאים הפוכים: מידת שיתוף

התלמידים הייתה גבוהה יותר בקרב בתי ספר מסלכתיים (בהשוואה למסלכתיים דתיים) באופן מובהק וממצא הפוך התקבל בקרב ההורים (מידת השיתוף בקרב בתי הספר המסלכתיים דתיים, הייתה גבוהה יותר) באופן מובהק.

ברמה המשולבת, הניתוח הרב שכבתי לניבוי מאפיינים הן ברמת הפרט והן ברמת בית הספר הראה כי השערות המחקר אוששו באופן חלקי. ניתן לראות מבין המשתנים כי המשתנה "שיתוף הורים בפיתוח, תכנון והפעלת תכניות קידום בריאות" נמצא כמנבא מובהק לשתייה מופרזת בקרב בני נוער והמקדם מלמדנו כי שיתוף הורים מקטין את ההסתברות לשתייה מופרזת פי 1.3 בהשוואה להיעדר שיתוף הורים. בנוסף שיתוף הורים בפיתוח, תכנון והפעלת תכניות קידום בריאות נמצאה כמשפיע גם כאן בצורה מובהקת. כך ששיתוף הורים מקטין את ההסתברות לעישון פי 2.78 בהשוואה להיעדר שיתוף הורים.

הממצאים האיכותניים מציינים תמונה התומכת בצורה ניכרת בממצאי הסודל הכמותי. על פי הראיונות, על אף שמנהלים סבורים כי נושא הבריאות הוא מהותי וחשוב לקידום רווחתם של בני הנוער, הם אינם מיישמים קווי מדיניות בסיסיים על מנת לבסס את הנושא בבית הספר. עובדה זו מתבטאת בין היתר, בהיעדרו של נושא קידום הבריאות מה-"אני מאמין" הבית ספרי בכלל ומהנהלים הבית ספריים בפרט, וכן אין מינוי פורמאלי של מקדם בריאות בבית הספר, אין השתלמויות למורים בנושא ועוד. עוד נמצא כי רוב מנהלי בתי הספר אינם מכירים בחשיבותה של קביעת מדיניות מקדמת בריאות למניעת התנהגויות סיכון ורבים מהם טענו כי יש גורמים רבים אשר מקשים על יישומה בבתי הספר, כמו ריבוי תכניות בנושאים מגוונים שעל המנהלים להטמיע בבית הספר, מיעוט משאבים לקידום נושא הבריאות, העדר יכולת לאכוף את המדיניות מחוץ לבית הספר, חוסר ידע של מורים בנושא, העדר עידוד ותמיכה מצד משרד החינוך בהטמעת תכניות התערבות והעדר הערכה שיטתית של יישום התכניות ותוצאותיהן.

לסיכום, המחקר מחזק את חשיבות היישום של גישת קידום בריאות במסגרת בית הספר, המתייחסת אל כלל המערכות בחיי התלמיד המשפיעות על התנהגותו. המסקנה העיקרית של המחקר היא שחשיבות קידום הבריאות בבית הספר תלויה בשילוב ההורים וצוות בית הספר בכל הנוגע לשמירה על בריאותם של בני נוער. עיקרון זה של שיתוף פעולה מבוסס על כך שהקהילה והפרט הם שותפים מלאים בכל תהליכי קבלת ההחלטות בבית הספר הנוגעים לנושאי הבריאות. ככל שההורים שותפים ומעורבים יותר בנעשה בבית הספר, כך מדיניות מקדמת הבריאות בבית הספר אפקטיבית יותר. יש להדגיש כי תמיכה ומעורבות הורית וכן תפיסות חיוביות של תלמידים כלפי בית הספר משמשים גורמי חוסן אל סול התפתחות של התנהגויות סיכון. זאת ועוד, בילוי עם חברים יכול לשמש מקור תמיכה חברתית והוא בעל השפעה חיובית על תחושת הרווחה. עם זאת, הוא יכול להוות גורם סיכון בשל היותו מקור ללחץ חברתי, פיתויים וסכנות. לתפיסותיו, להתנהלותו ולמדיניותו של מנהל בית הספר יש השפעה ישירה על עיצוב התנהגויות בריאות של התלמידים. לפיכך מומלץ כי מנהלי בתי ספר יקבעו מדיניות מקיפה המתמקדת בקידום בריאות ומשלבת כלים לבניית תכניות התערבות המתאימות לצורכי בית הספר בשיתוף קהילת בית הספר (הורים, מורים ותלמידים).

אהבה והתמכרות לסמים כקשר עם אובייקט - מודל אינטגרטיבי תלת-שלבי

יפעת תמרקין-ליידר

עבודת דוקטורט, בהנחיית פרופ' יוסף גליקסון, המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן וד"ר שרון רבינוביץ-שנקר, בית הספר לקרימינולוגיה, אוניברסיטת חיפה

2015

אהבה ושימוש בסמים הינן שתי תופעות התפתחותיות, אשר בסיסן משותף והוא קשר לאובייקט. שתי התופעות מורכבות משלושה שלבים עיקריים: שלב התחלתי של ביסוס הקשר עם האובייקט (התאהבות/תחילת שימוש), שלב מתקדם של העמקת הקשר והתלות בו (קשר זוגי ארוך/התמכרות), ושלב של הפסקת הקשר עם האובייקט (פרידה/גמילה). בחינה שיטתית של מאפייני התופעות מעלה כי קיימים קווי דמיון רבים בין אהבה והתמכרות בהיבטים מגוונים. עד כה מחקרים התמקדו בכל אחת מהתופעות בנפרד, ולא נעשה מחקר השוואתי הבוחן את שתי התופעות במימדים אלו בכלים זהים ובאותו מערך מחקר. מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את המאפיינים המשותפים לשתי התופעות ואת האופן בו הן נבדלות אחת מהשנייה, דרך עמידה על הסגנונים הקוגניטיביים והרגשיים המעורבים בתהליך בניית הקשר, ביסוסו וסיומו, תוך בחינת כמיהה, התרכזות, קבלת החלטות, קשב וזיהוי רגשות.

במחקר השתתפו 91 גברים אשר נחלקו לשש קבוצות: ארבע קבוצות מחקר (משתמשים בקנביס, מאוהבים, משתתפים המצויים בקשר זוגי ארוך, ופרודים) ושתי קבוצות ביקורת. מכורים המצויים בגמילה לא נכללו בשל כמיהה חזקה לשימוש בסם שעלתה בתגובה למניפולציות ולכלי המחקר ורצון להיסנע מפגיעה בהליך הטיפולי בו נמצאו. איתור המשתתפים התבצע באמצעות מודעות שפורסמו בקמפוס האוניברסיטה וברשתות החברתיות.

בהשוואה בין אהבה והתמכרות, כמיהה ואימפולסיביות נמצאו גבוהות יותר בהתאהבות לעומת שלב מתקדם בהתמכרות למרות שההנחה הייתה ששני משתנים אלו יהיו גבוהים גם בהתמכרות. כמיהה נמוכה מהצפוי בקבוצת המכורים הייתה קשורה ככל הנראה בזמינות גבוהה של הסם עבור משתתפי המחקר. מאחר וכמיהה במחקר הנוכחי נקשרה לאימפולסיביות, נמצאה גם אימפולסיביות נמוכה בקרב קבוצת ההתמכרות. רמת בסיס של אימפולסיביות נמוכה בקרב משתמשים בקנביס היא סמץ מעניין, המוסיף לממצאים הסותרים שנמצאו עד כה במחקרים שבדקו את הקשר בין שימוש בסמים בכלל ובקנביס בפרט ובין התנהגות אימפולסיבית. הבדל משמעותי נוסף שנמצא בין אהבה והתמכרות הוא יכולת פחותה יותר לזיהוי הבעות פנים בקרב משתמשים קבועים בקנביס לעומת קבוצת המאוהבים והמצויים בקשר ממושך. מכאן ניתן להסיק שאחת הפגיעות המשמעותיות שיש בהתמכרות הינה פגיעה ביכולת העיבוד הרגשי, המעידה על פגיעה ביכולת הויסות רגשי, ועל קושי ביצירת קשרים בין אישיים. זהו חיזוק לטענה לפיה התמכרות מהווה תחליף קשר לאובייקט אנושי, והויסות הריגשי מושג באמצעותה, כמו גם סילוי צרכים אחרים אשר על פי רוב מסופקים באמצעות מערכת יחסים עם אחרים.

נוסף להיבט ההתפתחותי וההשוואתי, נבחנו משתני המחקר כתלות בעוצמת הכמיהה לאובייקט. בחינה זו נעשתה לאחר שנמצא כי כמיהה הייתה משתנה מתווך לדפוסי קבלת החלטות. בעקבות ממצא זה חולקו המשתתפים לקבוצות על פי עוצמת הכמיהה (ולא על פי שלב הקשר לאובייקט),

ונבדקה השפעתה של עוצמת הכמיהה על כל משתני המחקר. נמצא כי כמיהה מהווה תשתית מוטיבציונית וציר מארגן לקשר עם אובייקט, וביחס ישיר לעוצמתה, הכמיהה מסייעת בביסוס ושימור הקשר עם האובייקט. בכמיהה גבוהה לאובייקט קבלת ההחלטות הינה אימפולסיבית יותר כך שמאפשרת ביסוס מהיר יותר של הקשר ומקשה על ניתוקו. בנוסף יש יכולת טובה יותר לזיהוי הבעות פנים המהווה כלי חשוב המסייע באינטראקציות החברתיות ובהתקשרות לאחר. עוד נמצא כי כמיהה גבוהה קשורה בהפניית קשב רב יותר כלפי האובייקט, כך שקשה יותר להתמקד בפעולות אחרות מעבר לאובייקט. לבסוף, הקשר עם האובייקט מועצם בשל יכולת גבוהה יותר של התרכזות שגלווית לרמות גבוהות של כמיהה. כל אלו מקלים ומקדמים את ההתקשרות לאובייקט. לעומת זאת כאשר קיימת כמיהה נמוכה לאובייקט, קבלת ההחלטות שמרנית יותר ומושפעת משיקולים רציונליים כך שיש סיכוי רב יותר שבעקבות קשיים שנערמים, או פחדים שמתעוררים האדם ישקיע פחות מאמצים ומשאבים בהתקשרות. בנוסף יכולת זיהוי הרגשות איטית יותר ופחות מדויקת, דבר המקשה על האינטראקציות החברתיות וההתקשרות לאחר. לבסוף אין מיקוד של הקשב באובייקט, והחוויה עימו לא מועצמת או מקבלת משמעות חזקה יותר כך שהאינטראקציה עם האובייקט פחות מתגמלת ומכאן שהמוטיבציה להתקשרות לאובייקט עשויה להיות פחותה.

זהו מחקר ראשון המציע השוואה אמפירית בין שתי התופעות על פני טווח רחב של משתני תפקוד רב ממדיים. ממצאי המחקר מעידים על החשיבות שבבחינת התופעות לא רק על פי מושא הקשר (בן זוג/סם) אלא גם דרך עוצמת ההתקשרות (כמיהה לאובייקט). במחקר הנוכחי נבדקו לראשונה כמיהה לאובייקט אנושי וקשר בין כמיהה למשתנים נוספים, ונמצא כי כמיהה לאובייקט אנושי חזקה יותר מכמיהה לסם, וכן נמצא קשר בין כמיהה להתרכזות, ובין כמיהה לזיהוי הבעות פנים. כמיהה הינה מבנה מורכב אשר יש להמשיך ולבוחנו ואת השפעתו במחקרים עתידיים. בנוסף, הוצעה מסגרת תיאורטית להבחנה בין קשר בריא לבין קשר פתולוגי לאובייקט. מבחינה יישומית, התפיסה במחקר הנוכחי את ההתמכרות היא כתחליף לקשר זוגי. במחקר עלה הקושי של מכורים בעיבוד הרגשי וביחסים הבין אישיים, ונידונו השלכות השליליות של כמיהה גבוהה לאובייקט. מכאן, מומלץ כי טיפול במכורים יכלול מרכיב המתייחס ליחסי האובייקט, כישורי התקשרות המתבטאים בסיטואציות חברתיות וליכולת ליצור קשרים אינטימיים ומשמעותיים.

אפיון תדירות השתתפות בני נוער ישראליים בפעילויות פנאי: פעילות גופנית, התנדבות, צפייה במרקע הטלוויזיה, שימוש במחשב ושימוש באלכוהול

וסמים

מיכל ברלינר

עבודת תזה, בהנחיית ד"ר תמי בר-שליטא, בית הספר לריפוי בעיסוק, האוניברסיטה העברית בירושלים

2015

בהתאם לתפיסה העדכנית בריפוי בעיסוק, המדגישה את חשיבות העיסוק כמוקד העשייה המקצועית, מחקר זה מתמקד בתחום עיסוקי הפנאי. טרם נערך מחקר המאפיין את תדירות ההשתתפות בפעילויות פנאי של אוכלוסיית הנוער בישראל, מזווית הראייה הייחודית למקצוע הריפוי בעיסוק. יתרה מכך, ישנם מעט מחקרים בריפוי בעיסוק המתייחסים לפעילויות פנאי של בני נוער בכלל, ובהקשר לשימוש בחומרים פסיכואקטיביים, הנעשה בהקשר של פנאי, בפרט.

מטרת המחקר היתה לבחון באיזו מידה בני נוער בישראל מעורבים בפעילויות פנאי אופייניות: פעילות גופנית, התנדבות, צפייה בטלוויזיה, משחק ושימוש במחשב, ושימוש בחומרים פסיכואקטיביים; סהי תרומת המאפיינים הדמוגרפיים, מגדר וגיל, להשתתפות זו ואילו קשרים קיימים בהשתתפות בין הפעילויות השונות. המחקר עשה שימוש בתפיסה חדשנית בנוגע לשימוש באלכוהול ובסמים, כפעילות פנאי המתרחשת בזמן הפנוי של בני נוער מחד, וכתופעה חברתית-עיסוקית מנגד, לאור מדע הריפוי בעיסוק.

אוכלוסיית המחקר כללה 4,085 נבדקים ישראליים, בנים ובנות, בכיתות ו', ח', ו-י', הלומדים בבתי ספר שבפיקוח משרד החינוך במגזרים ממלכתי וממלכתי-דתי. נעשה שימוש בחלקים מתוך שאלון HBSC (Health Behaviors in School-Aged Children) משנת 2006, אשר הינו שאלון המשמש בסקר הבינלאומי של ארגון הבריאות העולמי.

בהקשר למעורבות בשימוש בחומרים פסיכואקטיביים, נבדק השימוש באלכוהול, קנאביס ובאקסטזי. סמצאי המחקר מצביעים על אחוזי שימוש לא גבוהים מחד, אך על קשר בין שתיית אלכוהול לבין מעורבות באירועי שכרות ו/או סביאה (בולמוס), וכן על קשר גבוה בין שימוש בקנאביס לשימוש באקסטזי. כמו כן, נמצא כי בנים, בהשוואה לבנות, נמצאים בסיכון מוגבר לשימוש באלכוהול ובסמים, וכי בוגרים, בהשוואה לצעירים, בסיכון מוגבר לשתיית אלכוהול. נמצאו קשרים חלשים בין פעילויות הפנאי השונות וכן בין לשימוש באלכוהול ובסמים.

ניתן לומר כי השימוש בחומרים פסיכואקטיביים הינה תופעה מורכבת, שלא ניתן להבינה רק מהיבט הפרופיל העיסוקי של השתתפות בפעילויות פנאי. כלומר, ניבוי השימוש בחומרים אלו אינו תלוי רק בהשתתפות או באי-השתתפות בפעילויות הפנאי שנחקרו. מכאן, שחשוב לבנות תכניות רב-מקצועיות המתמקדות בקידום מניעה, תוך התייחסות למאפייני מגדר וגיל. המחקר מהווה התווית דרך למעורבותם של מרפאים בעיסוק בעידוד ובקידום בריאותם ורווחתם של בני נוער, באמצעות השתתפות בפעילויות פנאי.

קשר בין איכות חיים מקצועית לבין ערכים בקרב מדריכים-מכורים בהחלמה במרכזי טיפול לנפגעי סמים

תמר אדם

עבודת תזה, בהנחיית פרופ' מרק גלקופף, החוג לבריאות נפש קהילתית, אוניברסיטת חיפה

2015

מטרת המחקר הייתה בחינת הקשר בין איכות חיים מקצועית לבין ערכים ומשתני רקע של אוכלוסיית המכורים בהחלמה, העובדים כמדריכים בשירותים לטיפול במתמכרים.

בשני העשורים האחרונים התרחב השיח המחקרי, מהתמקדות בשחיקה בעבודה להתמקדות באיכות חיים מקצועית שכוללת גם היבטים חיוביים וגם היבטים שליליים של עבודת הטיפול עבור המטפל. המחקר הנוכחי התמקד באיכות חיי העבודה של מדריכים מכורים בהחלמה ומציע זווית רב-ממדית על השפעות אפשריות של עבודה בטיפול בנפגעי סמים. מודל המחקר בוחן אספקטים של שחיקה, תשישות מחמלה וסיפוק מחמלה. מחקר זה מציג זווית של ערכים כגורמי חוסן להתפתחות טראומה משנית וכמשפרי איכות החיים המקצועית. זווית זו של ערכים מתמקדת בארבע קבוצות של 'ערכי על': שמרנות, פתיחות לשינוי, שיפור עצמי והתעלות עצמית. המחקר התמקד במדריכים שהינם מכורים בהחלמה. התמקדות זו באה מתוך הבנה כי המדריכים נמצאים בקבוצת סיכון להתפתחות סימפטומים של טראומה משנית ושחיקה, היות שרבים מהם קורבנות של טראומה ופגיעים להתעוררות של חוויות קשות מעברם.

אוכלוסיית המחקר כללה 56 (44 גברים ו-12 נשים) מדריכים חברתיים ("מכורים נקיים") העובדים במרכזי טיפול לנפגעי סמים בגילאי 20-60, שסבלו בעברם מהתמכרות לסמים והתנזרו משימוש במשך חצי שנה לפחות, בכל אזורי הארץ. מרכזי הטיפול כללו מרכזי גמילה, אשפוזיות, קהילות טיפוליות ומרכזי יום.

השערת המחקר המרכזית הניחה כי ימצא קשר בין איכות חיים מקצועית לבין ערכים. כמו כן, הועלו השערות המתייחסות למאפייני רקע: מאפיינים אישיים (גיל, הכנסה, השכלה, ותק, תקופת ניקיון והשתתפות בקבוצות תמיכה) וכן מאפיינים מקצועיים של המדריכים (הדרכות מקצועיות, קורס מדריכים).

ממצאי המחקר העלו כי קיים קשר חיובי מובהק בין ארבעת קטגוריות העל של ערכים לבין סיפוק של חמלה. כמו כן נמצא כי גברים חווים יותר תשישות של חמלה מאשר נשים, וכי להשכלה והכנסה ישנה השפעה על מרכיבי איכות החיים המקצועית. לגבי שאר המשתנים לא נמצאו הבדלים מובהקים או קשרים מובהקים.

לסיכום, לעולם הערכים של המדריך ישנה תרומה חשובה על היכולת שלו לחוש סיפוק של חמלה. יכולת זו היא אחד המרכיבים של איכות החיים המקצועית והיא בעלת חשיבות לחוויה של העצמי באופן חיובי במסגרת התעסוקתית כמטפל. עולם הערכים מכתוב במידה רבה את המידה שהמדריך יחוש סיפוק מעבודתו, ויש לשער כי בכך קובע את מידת המסירות, ההתמדה והיעילות הכוללת בטיפול במכורים. המחקר מציג את האתגרים הכרוכים בהשתלבות המדריך במקום העבודה ובפרט מציג ריבוי גורמי סיכון לפתח שחיקה וטראומה משנית. ראוי שנושא זה יעלה על סדר היום במרכזי

הטיפול לנפגעי סמים ויוביל להגברת התמיכה למדריכים. ראוי שיהיה 'סטנדרט' המפרט מי יכול להתקבל לעבודה זו. הממצאים מלמדים, כי לכל הערכים ישנה השפעה על איכות החיים המקצועית ובעיקר על סיפוק של חמלה. כל ערך 'חזק' יכול לשמש כגורם חוסן להתפתחות של טראומה משנית ושחיקה ואף מגביר ומחזק את התחושות החיוביות כלפי העבודה הטיפולית. לפיכך ישנה חשיבות לעזור למדריכים להתחבר אל הערכים שלהם, להיות מודעים אליהם ולהשתמש בהם כגורמי חוסן. החיבור של המדריכים אל הערכים שלהם עשוי לתרום ליצירת קהילה טיפולית אמפטית יותר עם אורך רוח ויציבות תעסוקתית.

גורמי סיכון וסיבות לעזיבת תכנית גמילה באשפוזית

ישי פרידלנדר

עבודת תזה, בהנחיית פרופ' יונתן אנסון, המחלקה לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

2015

גורמים רבים נמצאו קשורים להצלחה בגמילה מסמים, ביניהם השכלה, מצב משפחתי, גיל, בני משפחה מכורים, ועוד. המחקרים שנכתבו בנושא גמילה הראו ירידה המובהקת בשיעורי השימוש הכלליים בכל סרכז גמילה, ובכך טענו כי הגמילה מצליחה, אך מחקרים אלו הסתפקו בירידה בשימוש ביחס למצב ההתחלתי בתור תוצאה רצויה, בעוד שיעורי השימוש לאחר הגמילה נותרו גבוהים. השיעור הנמוך של המצליחים להתנקות מסמים מעלה את התהייה האם גמילה אפשרית לכל, והאם היא אפשרית לכל במידה שווה. מחקר זה בא לבחון את תהליך הגמילה מסמים אופיאטיים והגורמים הקשורים להצלחה בתהליך זה מול עזיבת הגמילה או הרחיקת המטופל ממנה.

שאלות המחקר התייחסו לגורמים המנבאים עזיבה של תכנית אשפוזית לפני הזמן, ולהבדלים בגורמי הניבוי לעזיבת התכנית בין העוזבים על דעת עצמם, המורחקים עקב אלימות, והמורחקים עקב שימוש בסמים בזמן הגמילה. המשתנה התלוי במחקר היה אופן סיום התכנית: סיום בהצלחה, עזיבה על דעת המכור עצמו, הרחקה עקב אלימות והרחקה עקב שימוש בסמים. המשתנים הבלתי תלויים במחקר נלקחו מתוך תיקי המכורים וכללו משתני רקע דמוגרפיים, משתנים הקשורים להתמכרות ומשתני מצב בריאותי.

המדגם כלל 819 מכורים לסמים שעברו קבלה לתכנית גמילה באשפוזית יפו בין השנים 2002-2006. נמצא כי 53% אחוזים מהמטופלים במדגם הנוכחי סיימו בהצלחה את האשפוז, 38.9% עזבו על דעת עצמם ו-8.1% הורחקו. גורמים שונים נמצאו קשורים לעזיבה ולהרחקה לעומת סיום מוצלח של האשפוז.

המשתנים שנמצאו קשורים לעזיבת תכנית הגמילה ולהרחקה ממנה: נמצא כי למכורים אשר הופנו דרך בית משפט ולמכורים אשר צרכו הרואין, בין היתר בעישון, יש סיכוי טוב יותר לסיים בהצלחה את האשפוז.

המשתנים שנמצאו קשורים רק לעזיבת התכנית ולא להרחקה ממנה: נמצא כי גברים, מטופלים המכורים גם לבנזודיאזפינים או לחשיש, בעלי עבודה, מטופלים המתאשפזים בחורף, מטופלים הצורכים פחות הרואין ומטופלים מבוגרים יותר נוטים פחות לעזוב את התכנית על דעת עצמם.

המשתנים שנמצאו קשורים רק להרחקה מהתכנית ולא לעזיבה ממנה: נמצא כי מטופלים אשר היו נקיים בעברם לתקופות ארוכות יותר, או שיש להם רקע פלילי, או שזהו ניסיון הגמילה הראשון שלהם, או שיש להם אחים מכורים נוטים פחות להיות מורחקים מהתכנית.

נוסף למשתנים הללו, נמצא כי לאדם בעל שיניים תותבות יש סיכוי גבוה יותר להיות מורחק, וסיכוי נמוך יותר לעזוב על דעת עצמו.

התמונה המתקבלת מהגורמים שנמצאו קשורים לעזיבה ולהרחקה מגמילה מראה, כי להרחקה מהגמילה קשורים גורמים הקשורים יותר להתמכרות עצמה, לניסיונות גמילה קודמים ממנה ולמאפייני רקע של פשיעה ומשפחה בעייתית (אח מכור), בעוד הגורמים הקשורים לעזיבה מרצון קשורים יותר למאפיינים כלליים יותר, כדוגמת מגדר, עבודה, גיל ועונת אשפוז.

מסקנות המחקר התמקדו בכך שטיפול בגמילה יכול להתאים לקבוצות מסוימות של מכורים, אך לא לכולם, שכן אין מדובר באוכלוסייה אחידה. ייתכן וגישת ההינזרות המלאה, הדוגלת בשיטות טיפול נקיות מסמים, ובמקרה זה גם מאלימות, אינה מתאימה באותה מידה לאנשים בעלי מאפייני התמכרות שונים. לעומת זאת, טיפול בעזרת גמילה הוא הדרך העיקרית בה מטפלים במכורים, למרות אחוזי הצלחה נמוכים ולמרות ההשקעה הכספית הגבוהה בהרבה בהשוואה להשקעה בסוגי טיפול אחרים, כדוגמת תכניות לטיפול בגישות של צמצום נזקים. המחקר דן בגורמים האפשריים לעזיבה ו/או להרחקה של מכורים לסמים מתכנית הגמילה, ובמשמעות הסוציולוגית לדעת החוקר של תוצאות המחקר.

שתייה מופרזת בקרב מבוגרים צעירים (18-35) בישראל: יישום תיאוריית ההתנהגות המתוכננת והתפקיד של הערכה עצמית

אנה קיפניס

עבודת תזה, בהנחיית ד"ר מעין לוונטל-שחורי, בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה

2015

מטרת המחקר היתה בחינת משתנים דמוגרפיים ותיאורטיים ותרומתם האפשרית לניבוי השתתפות הפרט בפעילות שתייה מופרזת. שתייה מופרזת מוגדרת כשתיית 4 מנות משקה אלכוהולי או יותר (בקרב נשים) או 5 מנות משקה אלכוהולי או יותר (בקרב גברים) בתוך שעות אחדות. המשתנים הדמוגרפיים שנבדקו הם מין, גיל, מצב משפחתי, מידת דתיות, השכלה ורמת הכנסה. המשתנים התיאורטיים שנבדקו הם משתנים הנגזרים מתוך תיאוריית פעולה מחושבת ותיאוריית התנהגות מתוכננת (המשתנים הם: עמדה, נורמה סובייקטיבית ותפיסת שליטה). משתנה תיאורטי נוסף שנבדק הוא הערכה עצמית. להערכה עצמית שלושה רבדים: הערכה עצמית גלויה, הערכה עצמית סמויה והערכה עצמית גבוהה-הגנתית. משתנים תיאורטיים אלו נבחרו מתוך ההקשר של השתייה המופרזת כשתייה חברתית מקובלת.

במסגרת המחקר נדגמו 213 משתתפים בגילאי 18-35 באמצעות מדגם נוחות. איסוף הנתונים נעשה באמצעות שאלונים, באופן פרונטאלי באוניברסיטת חיפה ובאופן וירטואלי בעזרת אתר פייסבוק.

ממצאי המחקר מראים כי 38% מבין כלל משתתפי המחקר דיווחו על שתייה מופרזת בחודש האחרון (19.7% דיווחו על שתייה מופרזת פעם אחת בחודש האחרון; 12.7% - 2-3 פעמים; 3.3% - 4-5 פעמים; ו-2.3% - 6 פעמים או יותר). כמו כן, 45.2% מכלל הגברים דיווחו על שתייה מופרזת בחודש האחרון, בהשוואה ל-31.2% מכלל הנשים.

בנוסף, נמצאו קשרים חזקים ומובהקים בין נתונים דמוגרפיים ונתונים תיאורטיים לשתייה מופרזת. בהיבט הדמוגרפי, נמצא כי מין - זכר, מצב משפחתי - רווק, מידת דתיות - חילונית והשכלה נמוכה מגדילים באופן משמעותי את הסיכוי להשתתפות הפרט בפעילות של שתייה מופרזת. בהיבט התיאורטי, נמצאו קשרים מובהקים בין שלושת מרכיבי תיאוריית התנהגות מתוכננת (עמדה, נורמה סובייקטיבית ותפיסת שליטה) לבין כוונה להשתתפות בפעילות של שתייה מופרזת, וכן קשרים מובהקים בין שלושת מרכיבי תיאוריית התנהגות והשתתפות משמעותית בפועל של שתייה מופרזת. למעשה, נמצא כי מדדי עמדה, נורמה סובייקטיבית ותפיסת שליטה מהווים 57.3% מהשונות המוסברת של כוונה התנהגותית לשתייה מופרזת, ו-23.9% מהשונות המוסברת של השתתפות משמעותית של הפרט בפעילות של שתייה מופרזת.

ממצאי המחקר מאפשרים למפות את מאפייניהם של אנשים אשר משתתפים בפעילות של שתייה מופרזת ולהבין לעומק את המוטיבציה שלהם. שילוב של שני אלמנטים אלה - סיפוי האוכלוסייה והבנת המוטיבציה יכולים לסייע לבניית תכנית ייחודית המותאמת לאנשים אשר משתתפים בפעילות של שתייה מופרזת, ובכך להפחית את מימדי התופעה.